
Frihet, jämlikhet och kulturell mångfald

– en studie om normativa ideal och kulturella rättigheter i offentliga utredningar

Abstract

To create fair conditions between the majority and minorities in a cultural diverse society poses a challenge for both the makers of government policy and the political theorist. The aim of this thesis is to examine the Swedish government official reports concerning integration and minority rights, with a special interest in values and cultural rights. As a methodological tool a theoretical model that classifies cultural rights is developed and the three normative doctrines lockean libertarianism, comprehensive liberalism and multiculturalism are distinguished from the discussion about how politics ought to be in a multicultural society. Through this perspective rights and values in the official reports are identified and analyzed. The result shows three different standpoints in the reports concerning which cultural minority group they are discussing. Regarding immigrants they are close to the liberal point of view and justifies only equally individual rights. For national minorities the standpoints in the reports are between liberalism and multiculturalism when they want to give the group a symbolic recognition together with equally individual rights for it's members. Concerning the indigenous population, the Saami, official reports incline to a multicultural position and give reason for justifying particular cultural group rights. The concluding remark in this thesis includes a critique of the lack of uniformity between different reports regarding multicultural policies.

Keywords: Cultural rights, Values, Normative theory, Swedish politics, Multicultural policy.

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	3
1.1	PROJEKTET	4
1.2	OM MATERIALET	5
2	PERSPEKTIV PÅ KULTURELLA RÄTTIGHETER	6
2.1	KULTURELLA RÄTTIGHETER	6
2.1.1	<i>Individuella kulturella rättigheter</i>	8
2.1.2	<i>Kollektiva kulturella rättigheter</i>	9
2.1.3	<i>Särskild representation</i>	11
2.2	KONKLUSION	11
3	PERSPEKTIV PÅ DET POLITISKA	13
3.1	OM VÄRDEN, NORMATIV ANALYS OCH IDEALTYPER	13
3.2	TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	15
3.3	LIBERTARIANISM	18
3.4	LIBERALISM	20
3.5	MULTIKULTURALISM	22
3.6	KONKLUSION	25
4	PERSPEKTIV PÅ POLITIKEN	26
4.1	BAKGRUND	27
4.2	INTEGRATIONSPOLITIK	28
4.2.1	<i>Den nya invandrapolitiken</i>	32
4.2.2	<i>Den multikulturella välfärdspolitiken</i>	33
4.3	MINORITETSPOLITIK	36
4.4	KONKLUSION	41
5	AVSLUTANDE DISKUSSION	43
	REFERENSER	45

1 Inledning

Jean Condorcet beskrev 1795 i skriften *Sketch for a Historical Picture of the progress of the Human Mind* sin kosmopolitiska vision om samhällets utveckling. Den naturliga utvecklingen genom upplysningens framstegsidé skulle enligt Condorcet vara att individens traditionella identiteter baserade på etnicitet, lokal kultur och språk gradvis skulle försvinna och ersättas av en kosmopolitisk identitet. Condorcets framtidsutsikt kom dock ej att förverkligas utan den politiska utvecklingen blev den motsatta, nationalismen blev en central politisk idé och kultur, etnicitet och språk är fortfarande faktorer vilka påverkar sociala såväl som politiska gränser.

Många av dagens liberala demokratier i väst byggdes upp kring en etnisk och kulturellt definierad nation, vilket i hög grad begränsade utrymmet för en kulturell pluralism. Ända fram till 1970-talet var det officiella politiska idealet i många stater att invandrare och individer tillhörande en nationell minoritet skulle assimileras in i den nationella kulturen. Därefter, i takt med en ökad migration och globaliseringens allt tydligare påverkan på samhället, har en politisk förändring skett och minoriteters krav att få uttrycka sin kulturella identitet har hörtsammats. I dag är det politiska målet i flertalet stater ett integrerat samhälle där individer med olika kulturella tillhörigheter lever tillsammans men samtidigt har möjlighet att uttrycka sin specifika särart.

Frågan som återstår och som är allmänt debatterad internationellt både inom politiken och inom akademien, är hur detta mål skall förverkligas. Med andra ord hur bör politiken utformas för att skapa ett jämlikt samhälle för alla individer oavsett kulturell bakgrund, utan att begränsa möjligheten till att vara olik. Att kulturella faktorer allt mer har kommit i politikens fokus har inneburit ett ifrågasättande av tidigare utgångspunkter, exempelvis om det är tillräckligt att staten garanterar individerna en uppsättning av civila, politiska och sociala rättigheter för att uppnå jämlikhetsmålet, eller om dessa måste kompletteras med speciella *kulturella rättigheter*. En annan fråga är huruvida det är möjligt i ett multikulturellt samhälle att tillämpa principen om lika rättigheter och lika skyldigheter, eller om den i sig leder till ojämlikhet och bör överges till förmån för en särartspolitik där olika kulturella grupper erhåller särskilda rättigheter.

Dessa frågor har även i hög grad uppmärksamats och diskuterats i Sverige, som med ett antal nationella minoritetsgrupper och en stor invandrad befolkning kan klassificeras som ett multikulturellt samhälle.

1.1 Projektet

Det övergripande syftet med föreliggande uppsats är att undersöka svensk integrations- och minoritetspolitik, med ett specifikt intresse riktat mot politikens värdegrund och vilka kulturella rättigheter som därigenom rättfärdigas. Studien, vilken är av empirisk art, är utifrån detta syfte uppdelad i tre kumulativa delar.

- 1) I den första delen, *Perspektiv på kulturella rättigheter*, kommer termen kulturella rättigheter att undersökas med avseende på hur den definieras och vad den inrymmer utifrån den politiska teorin. Ambitionen är att skapa en förståelse för denna mångfacetterade term genom att utforma en kategoriserande och strukturerande modell, varpå den kommande diskussionen kan vila. Följande frågeställningar är vägledande:

Hur kan kulturella rättigheter definieras? Vilka specifika former kan urskiljas? Vem är rättighets- respektive skyldighetsbärare?

- 2) I den andra delen, *Perspektiv på det politiska*, kommer blicken att vändas mot det normativa forskningsfältet där frågor om värden och rättfärdigande är centrala. Vad som specifikt kommer att undersökas är den teoretiska debatten om hur politiken i ett multikulturellt samhälle bör utformas och vilka ställningstaganden till kulturella rättigheter som framförs. Ambitionen är att sammanfatta detta teoretiska fält genom ett antal idealtypiska perspektiv, vilka beskriver vad som är värdefullt och hur detta skall uppnås. Följande frågeställningar är vägledande:

Vilka normativa doktriner kan ses som det teoretiska fältets motpoler? På vilken värdegrund vilar doktrinerna och vilka (om några) kulturella rättigheter kan de rättfärdiga?

- 3) Till den sista och huvudsakliga delen, *Perspektiv på politiken*, förflyttas fokus till en svensk kontext i form av offentliga utredningar rörande integrations- och minoritetspolitik. Vad som är av speciellt intresse att studera är utredningarnas värdegrund och ställningstaganden till kulturella rättigheter. Och genom de två föregående delarna erhålls redskapen för att identifiera och undersöka värden respektive kulturella rättigheter. Ambitionen är att analysera och problematisera ståndpunkter i utredningarna, både för vad som gäller den förespråkade politikens mål likväl som dess medel. Följande frågeställningar är vägledande:

Från vilken värdegrund utgår den förordade politiken i utredningarna? Vilka kulturella rättigheter (om några) rättfärdigas? Är synen enhetlig mellan utredningarna?

1.2 Om materialet

Till denna studie kommer två former av material att användas: litteratur från den politiska teorin, samt statliga offentliga utredningar. Den utvalda litteraturen behandlar främst normativa frågor om politiken i det multikulturella samhället, men kompletteras även av mer ”generella” politisk-filosofiska skrifter. Litteraturen kan till vis mån kritiserats för att nästan samtliga författare är hemmahörande vid universitet i den anglosachsiska världen och således bygger mycket av resonemangen på dessa länders politiska historia och samhällsliga förhållanden. Men tyvärr är dessa former av politisk-teoretiska skrifter mindre vanliga i Sverige, och de som existerar utgår vanligtvis från nordamerikanska och brittiska skolbildningar.

De statliga offentliga utredningarna (SOU) som kommer att användas behandlar frågor om integration och minoriteters rättigheter. En SOU är ett betänkande av en kommitté eller av en enskild utredare som har blivit tillsatt av regeringen för att utreda en politisk fråga. Betänkandet ligger sedan vanligtvis till grund för en proposition. I uppsatsen kommer intresset endast att riktas mot själva utredningarna. Alternativt kunde en viss fråga studeras genom hela lagstiftningsprocessen, från det att frågan uppmärksammas, en utredning tillsätts, remisser inkommer, en proposition tillkommer, följdmotioner lämnas, utskotten gör ett betänkande, till den slutliga riksdagsdebatten och beslutstagandet. Anledningen till att avgränsa studien till att endast omfatta utredningar är att möjliggöra en bredd vad gäller frågor inom det aktuella området, och som ett tidigt steg i lagstiftningsprocessen kan det tänkas att utredningarna har stor påverkan på den kommande debatten. Den tidsmässiga avgränsningen i utredningsmaterialet är de gångna tio åren med motiveringen att betänkandet som låg till grund för regeringens proposition om en ny integrationspolitik 1997/98:16, utarbetades under mitten av 90-talet. Anmärkningsvärt med propositionen vilken till största delen bifölls vid beslut i kammaren 3 december, 1997, är att den innebar en kursändring gentemot de gamla politiska riktlinjerna som i grunden tillkom 1975. Det är således utredningar som kan tänkas ligga till grund för dagens och morgondagens politik som är av intresse.

2 Perspektiv på kulturella rättigheter

Normative work on cultural rights is difficult to structure
Jacob T Levy (1997:22)

Idén om rättigheter är grundläggande inom den västerländska demokratin, och utformningen av dessa är ett centralt fundament i en diskussion om hur eftertraktade värden som jämlikhet, frihet och rättvisa skall uppnås. En rättighet kan sägas vara ett anspråk, legalt eller moraliskt, som en individ eller ett kollektiv innehar gentemot andra individer, kollektiv eller staten. Det föreligger således en ömsesidighet mellan två motparter, där den ena gör anspråk på rättigheten, medan den andra har motsvarande skyldighet. Vanligtvis är staten den primära aktören som kan garantera individers och grupperas rättigheter (Halldenius 2003:60f). Inom rättighetsteorin görs vanligtvis en distinktion mellan negativa och positiva rättigheter. Den förstnämnda formen innebär en passiv handling från andra, vilket enklast kan förklaras med rätten att bli lämnad i fred. En positiv rättighet innebär rätten till något, t.ex. välfärd, vilket kräver en aktiv handling, vanligtvis från en specifik institution (Jones 1994:15).

Inom den liberaldemokratiska traditionen har rättigheter främst behandlats som något vilket tilldelas enskilda individer, men under senare tid har kollektiva rättigheter blivit allt mer uppmärksammat i positiva ordalag, speciellt inom den multikulturella debatten. Både individuella och kollektiva rättigheter kan ses som ett skydd ”utåt”, men den sistnämnda formen innehar en distinkt skillnad genom att den även kan vara riktad ”inåt”, dvs. kollektivet är bärare av en rättighet, mot vilken de enskilda medlemmarna innehar en skyldighet (Jones 1994:186).

I denna uppsats är intresset riktat mot en specifik form av rättigheter, de kulturella,¹ vilka till skillnad från de flesta andra rättighetsformer är grupp-differentierade.² Kapitlets syfte är att utifrån den politisk teoretiska litteraturen diskutera denna allt mer förespråkade rättighet, och därtill göra en intern kategorisering av de skilda former som kan urskiljas.

2.1 Kulturella rättigheter

En kulturell rättighet kan i vida och oproblematiska termer beskrivas som en individs eller ett kollektivs rätt att leva utefter en kulturell praktik. Rättigheten kan både vara negativ, exempelvis rätten att vara kulturellt olik, men även positiv,

¹ Termen kulturella rättigheter används av bl.a. Levy (1997) och Kukathas (1992) och kommer genomgående att användas i uppsatsen. Andra synonyma termer inom det aktuella området är grupp-differentierade rättigheter (Kymlicka 1998) och kollektiva rättigheter (Parekh 2000).

² De andra rättighetsformer som här är i åtanke är de civila, politiska och sociala, vilka exempelvis är grunderna i T. H. Marshalls medborgarteori. (jfr Borevi 2002:10ff).

exempelvis rätten till förutsättningarna för kulturens utövande och bevarande. Den politiske filosofen Will Kymlicka framhåller att:

...these rights are not seen as temporary, because the cultural differences they protect are not something we seek to eliminate (Kymlicka 1996:156).

Men för att bättre fånga problematiken kommer begreppet kulturella rättigheter i denna uppsats även att inkludera mer temporära kulturellt betingade åtgärder, vilka syftar till att skapa ett mer jämbördigt förhållande mellan majoriteten och minoriteter i ett kulturellt pluralistiskt samhälle (jfr Levy 1997:22f).

Då rättigheten är baserad på kulturell tillhörighet, uppkommer den problematiska frågan vad som innefattar en kultur. För att undvika ett ställningstagande i en terminologisk och definitionsmässig dispyt, kommer ingen strikt definition att förespråkas. Men ett multikulturellt samhälle kan i oproblematiska termer beskrivas som ett samhälle bestående, förutom av en majoritetskultur, även av en eller flera mindre kulturella gemenskaper vilka är:

...self-conscious and more or less well-organized communities entertaining and living by their own different system of beliefs and practices. They include the newly arrived immigrants, such long established communities as Jews, Gypsies and the Amish, various religious communities, and such territorially concentrated cultural groups as indigenous peoples, the Basques, the Catalans, the Scots, the Welsh and the Quebecois (Parekh 2000:3f).

Inom den normativa politiska teorin pågår en spännande diskussion om hur det multikulturella samhället bör organiseras för att i möjligaste mån skapa ett rättvist och jämlikt samhälle, vilket även inkluderar de i många fall stigmatiserade kulturella minoritetsgrupperna. Ett medel som förespråkas av en mängd teoretiker för att kunna uppnå detta mål är kulturella rättigheter. Det är dock ingen överdrift att påstå att den teoretiska debatten i många fall är ostrukturerad och saknar tydliga terminologiska definitioner, likväl som distinktioner, vilket kan leda till analytiska komplikationer. Denna problematik tydliggörs av bl.a. Jacob T Levy (1997) och Brian Barry (2001), och utifrån deras diskussioner vill jag specifikt peka på två vanligt förekommande problem i litteraturen som enligt min mening är av väsentlig vikt att ta hänsyn till. Kritiken kan sammanfattas i följande två punkter:

- I många fall när kulturella rättigheter diskuteras görs ingen tydlig skillnad mellan om det är en individ eller ett kollektiv som är den aktuella rättighetsbäraren.
- I många fall då rättighetsbäraren är preciserad görs ingen vidare distinktion mellan underliggande former.

Vad gäller den första kritiska punkten är ett illustrativt exempel den liberala feministen Susan Okins debattartikel *Is Multiculturalism Bad for Women?* (1999), vari anspråk om kulturell särbehandling, exempelvis rörande polygami och klädesnormer, oproblematiskt behandlas som grupprättigheter. Denna tendens att likställa kulturella rättigheter med kollektiva rättigheter är vanligt förekommande,

men utgör ett problem för bäraren av en kulturell rättighet behöver nödvändigtvis inte vara ett kollektiv utan kan likväl vara en enskild individ. Att denna distinktion är av vikt uttrycks explicit inom rättighetsteorin, där en stor tvistefråga är huruvida en kollektiv rättighet kan vara legitim (Levy 1997:22f; jfr Barry 2001:112; Jones 1994:184f). Även under dessa två huvudkategorier bör vidare distinktioner göras, för även om flertalet anspråk hamnar under dessa kategorier måste de rättfärdigas separat. Ett exempel värt att nämna, som kommer att utvecklas ytterligare längre fram, är de skilda bakomliggande logikerna hos negativa, respektive positiva rättigheter (Levy 1997:50).

Nedan kommer en kategorisering av kulturella rättigheter att ske, med ambitionen att inkludera de anspråk vilka är vanligt förekommande inom den teoretiska debatten, samt att i möjligaste mån ta hänsyn till de två ovan nämnda problemen. Två teoretiker vilka har utvecklat kategorier vad gäller kulturella rättigheter inför sina normativa arbeten är Will Kymlicka (1996, 1998) och Jacob T Levy (1997, 2000). Mycket av nedanstående resonemang är i hög grad inspirerat av deras arbeten, samtidigt som min ambition är att undvika de problem jag finner i deras modeller.³ Kritiken som kan framföras är att Kymlicka bara tar hänsyn till den första kritiska punkten, dvs. skiljelinjen mellan individ kontra kollektiv som rättighetsbärare, och att hans kategorier således blir allt för breda. Levy tar förvisso hänsyn till de båda kritiska punkterna, men utvecklar i min mening allt för många underkategorier vilket leder till att kategorierna måste kombineras för att vara tillämpbara.

I min modell vilken presenteras nedan delas kulturella rättigheter upp i tre huvudkategorier: *individuella* respektive *kollektiva kulturella rättigheter* samt *särskild representation*. Den förstnämnda kategorin delas upp i två distinkta former, *undantag* och *assistans*. Till de kollektiva kulturella rättigheterna återfinns tre underkategorier: *självstyre*, *kulturellt självbestämmande* samt *symboliskt erkännande*.⁴

2.1.1 Individuella kulturella rättigheter

En individuell kulturell rättighet ges till en kulturell gemenskap, men rättigheten *per se* utövas individuellt. Med andra ord är individen rättighetsbärare och (i de flesta fall) är staten skyldighetsbärare. Rättigheten syftar vanligtvis till att ge en individ tillhörande en kulturell minoritetsgrupp en sorts kompensation för det "handikapp" som kan uppstå av medlemskapet, och därigenom främja integrationen i samhället (Levy 1997:23; Kymlicka 1998:39f). Individuella

³ Kymlicka använder sig av tre kategorier, *rätt till självstyre*, *polyetniska rättigheter* och *rätt till särskild representation* (Kymlicka 1998:34ff). Levys modell innehåller inte mindre än åtta kategorier, *Exemptions*, *Assistance*, *Self-government*, *External rules*, *Internal rules*, *Recognition/enforcement*, *Representation* och *Symbolic claims* (Levy 1997:25).

⁴ Svårigheterna med att kategorisera kulturella rättigheter är flertaliga och jag låter ett citat av Jacob T Levy (1997:23) beskriva min inställning till arbetet. "I aspire to and claim usefulness, not truth, for this classification. I am aware that it has difficulties and that there are hard cases for it; I would be happy to see a classification or typology which was *more* useful."

kulturella rättigheter förekommer i en negativ form, *Undantag*, och i en positiv form, *Assistans*.

Undantag. Många lagar som har skapats med avsikt att vara neutrala har nackdelen att de förbjuder en mängd kulturella yttringar, och således kan lagen bli en börda för individer tillhörande en minoritetsgrupp med distinkta sedvänjor. En utväg är att tillmötesgå minoritetsgrupper och ge dem juridiska undantag. Lagarna i fråga är främst s.k. ”victimless crime laws”, dvs. lagar som förbjuder handlingar trots avsaknaden av målsägande. Exempel på undantag kan vara att sikher befrias från hjälmtvång vid körande av motorcykel, för att möjliggöra det religiösa påbudet att bära turban. Judar och muslimer undantas djurskyddslagarna vilka annars hindrar halal- respektive kosherlakt. Koptiska kristna ges rätt att röka cannabis, vilket de betraktar som ett heligt sakrament. Individer tillhörande minoriteter befrias från klädesnormer vid offentliga ämbeten, i de fall den kulturella seden föreskriver en distinkt klädsel. Polygami tillåts för de grupper vars kulturella sed föreskriver denna form av äktenskap (Levy 1997:25ff; jfr Kymlicka 1998:39f, Barry 2001:40ff).

Assistans. Kulturella minoriteter innehar i många fall en ekonomisk och socialt ogynnsam position i samhället, ofta som en följd av förtryck från majoriteten, varvid anspråk på kompensation i form av finansiellt stöd och särbehandling kan ställas. Rättigheten kan ses syfta till att utjämna icke-valda ojämlikheter vilka beror på kulturell tillhörighet, och därigenom möjliggöra för missgynnade individer att ta del av det offentliga livet i samma utsträckning som majoriteten. Det handlar med andra ord om stöd till aktiviteter som majoriteten klarar på egen hand. En vanlig form av assistans är hjälp till individer som inte talar majoritetens språk, vilket kan innebära en mängd åtgärder, från hjälp av tolk vid kontakt med myndigheter till statlig subventionerad utbildning på minoritetsspråket. Det kan även vara fråga om finansiellt stöd till föreningar drivna av minoriteten, vars kulturella arv därigenom kan stödjas. En annan omdiskuterad form av assistans är positiv särbehandling,⁵ vars syfte är att genom kvotering bryta en etnisk snedrekrytering till utbildningsplatser, samt att underlätta för minoritetens medlemmar på arbetsmarknaden (Levy 1997:29ff; jfr Kymlicka 1998:39, Barry 2001:113ff, Walzer 1998:84f).

2.1.2 Kollektiva kulturella rättigheter

En kollektiv kulturell rättighet ges till en kulturell gemenskap som också är rättighetsbärare. Med andra ord kan gruppen ställa anspråk gentemot staten (majoritetssamhället), men också mot de enskilda medlemmarna. Det främsta syftet med dessa rättigheter är att ge kollektivet ett skydd och därigenom säkerställa den kulturella fortlevnaden (Kymlicka 1996:159; Jones 1994:183f).

⁵ Till skillnad från flertalet andra kulturella rättigheter motiveras vanligtvis positiv särbehandling som en temporär åtgärd för att åtgärda ett handikappande system (Walzer 1998:85).

Tre distinkta former går att urskilja, *Självstyre*, *Kulturellt självbestämmande* och *Symboliskt erkännande*.⁶

Självstyre. Innebär att en kulturell gemenskap har rätten att styra över sig själva, genom att erhålla politisk frihet från majoritetssamhället. Politisk makt delegeras till mindre enheter inom staten, exempelvis i form av en federation eller konsociation. De politiska enheterna som kulturella gemenskaper förfogar över kan inneha rätten att stifta lagar om familjerätt, utbildning, invandring, språk, exploatering av naturresurser etc. Ett tydligt exempel på genomförandet av denna rättighet är provinsen Quebecs särställning gentemot den kanadensiska centralmakten (Kymlicka 1998:35ff; jfr Levy 1997:32f).

Kulturellt självbestämmande. Föregående kategori förutsatte att den aktuella kulturella gemenskapen förfogar över ett territorium, vari institutioner vilka är anpassade till gemenskapens språk, seder och bruk kan skapas. Dock förfogar många kulturella minoriteter ej över något territorium, vilket innebär att någon gräns gentemot majoritetssamhället inte kan dras. Kulturellt självbestämmande är rätten för dessa grupper att skapa institutioner inom majoritetssamhällets ramar, för att möjliggöra ett levnadssätt i enlighet med deras kulturella praktik. Denna rättighet kan vara mer eller mindre omfattande, men berör vanligtvis familjerätten där anspråken kan vara att traditionella giftermål ges legal status, men kan också innebära krav på att separata, exempelvis religiösa domstolar upprättas. I mångt och mycket går det att dra paralleller till milletsystemet⁷ vilket praktiserades i det Osmanska riket, och fortfarande finns kvar i några av dess arvländer, exempelvis Israel och Syrien (Levy 1997:36ff; jfr Walzer 1998:33f).

Symboliskt erkännande. Innebär anspråk om ett offentligt erkännande av minoritetens kulturer genom symboliska handlingar. Kan exempelvis innebära att minoritetsgruppens språk, flagga och traditionella helgdagar blir officiellt erkända. Även om denna rättighet ej påverkar minoritetsgruppers möjligheter att leva i enlighet med sina kulturella sedvänjor, eller inverkar på det politiska styrkeförhållandet i någon nämnvärd grad, kan det ge gruppen ett offentligt erkännande att de existerar och innehar en distinkt kultur som är värdefull (Levy 1997:46f; jfr Taylor 1994:47f).

Vad som ej har tagits upp i någon nämnvärd grad i den ovan förda diskussion är den i litteraturen vanligt förekommande frågan om *interna restriktioner*, vilket kan sägas vara gruppens anspråk på individen att leva efter specifika normer. Kymlicka (1998) förespråkar kulturella rättigheter endast som ett yttre skydd för

⁶ Vad jag här benämner *Självstyre* är analogt med Kymlickas begrepp *rätten till självstyre* och motsvarar Levys båda begrepp *Self-government* och *External rules*. *Kulturellt självbestämmande* motsvarar Levys *Recognition/enforcement*. Min term är inte helt optimal, men är vald då termen 'erkännande' vanligtvis sammanfaller med vad jag benämner *Symboliskt erkännande* (jfr Taylor 1994). *Symboliskt erkännande* motsvarar i stort Levys term *Symbolic claim*.

⁷ I det Osmanska riket var islam statreligion, men ett fåtal andra religiösa gemenskaper, s.k. minoritetsmilletter, gavs en viss autonomi över interna frågor rörande bl.a. religion och lagstiftning (Walzer 1998:33).

kollektivet, men ser inre restriktioner som orättfärdiga. Levy (1997) ser inre restriktioner som en separat rättighetskategori (Internal rules). Varför interna restriktioner inte har behandlats explicit i den gjorda kategoriseringen av kulturella rättigheter kan kräva en förklaring. I enlighet med Jones (1994:184f) ses interna restriktioner som en möjlig konsekvens av kollektiva rättigheter, eftersom de gör individen till skyldighetsbärare. Detta synsätt innebär att inre restriktioner endast kan uppkomma i kategorierna självstyre och kulturellt självbestämmande. Om det uppkommer kan säkerligen vara en fråga från fall till fall, men då möjligheten finns bör interna restriktioner ses som en integrerad del av logiken bakom dessa två former av rättighetsanspråk, ej som någon separat kategori. Vad gäller den tredje kategorin av kollektiva kulturella rättigheter, symboliskt erkännande, är det dock ytterst tveksamt om den kan ge upphov till några interna restriktioner, då dess formella karaktär inte bör påverka den offentliga rätten.

2.1.3 Särskild representation

I flertalet demokratier har frågan lyfts fram huruvida den politiska processen återspeglar befolkningens sammansättning eller endast är ett maktmedel för en privilegierad elit tillhörande majoriteten. För att göra det politiska systemet mer representativt vad gäller befolkningens kulturella tillhörighet har anspråk på särskild representation för minoritetsgrupper uppkommit. Detta kan ske i främst två former, dels som en *politisk positiv särbehandling*, dels som en konsekvens av självstyre.⁸ Den första formen innebär att parlamentariska platser reserveras till medlemmar ur den aktuella gruppen, för att säkerställa deras närvaro i det politiska samtalet. När den särskilda representationen är kopplat till självstyre är syftet att den självstyrande gemenskapen skall vara närvarande och ha möjligheten att exempelvis lägga ett veto, vid förhandlingar och beslut som kan tänkas påverka deras politiska autonomi (Kymlicka 1998:40f, 146ff; jfr Levy 1997:43ff). Den aktuella rättighetsbäraren för de olika anspråk som kan placeras under denna kategori kan både vara en individ, likväl som ett kollektiv, detta beroende på om representationsplatsen är reserverad till en individ tillhörande gemenskapen eller om det är gemenskapen *per se* som utser representanten.

2.2 Konklusion

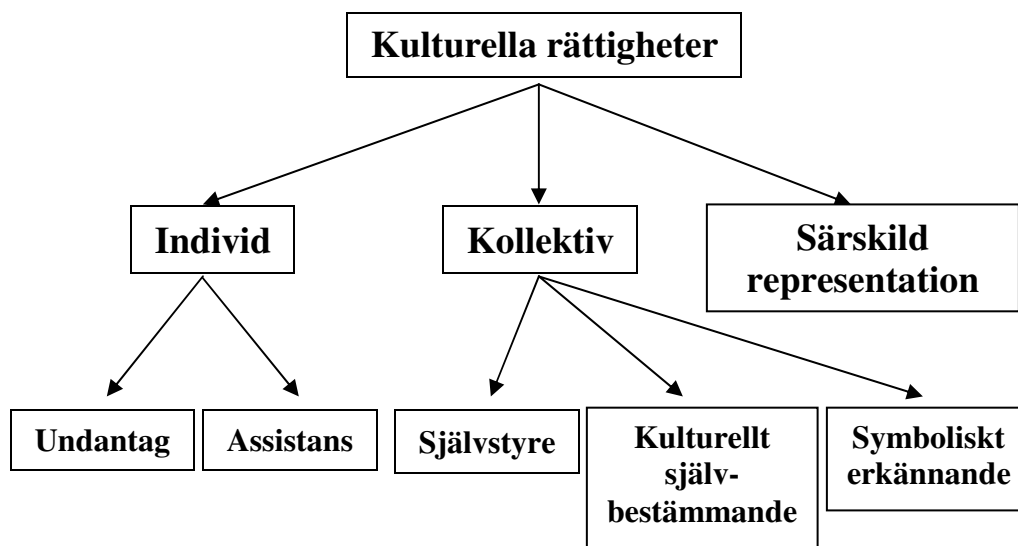
Låt oss nu summera den förda diskussionen i detta kapitel och strukturera de uppkomna kategoriernas inbördes förhållande. Tidigare framförde jag en generell kritik i två punkter mot den teoretiska debattens oförmåga att precisera och definiera termen kulturella rättigheter. Med detta i åtanke har olika former av kulturellt betingade anspråk vilka är förekommande inom den teoretiska diskussionen sammanfattats och kategoriserats.

⁸ I länder med majoritetsval i enmansvalkretsar förekommer ytterliggare en variant, genom att gränserna för valkretsen ändras vilket möjliggör att en minoritetsgrupp däri kan komma i majoritet (Kymlicka 1998:147).

Utifrån kulturella rättigheter som ett övergripande begrepp, görs en uppdelning med hänsyn till den första kritiska punkten, dvs. den förfäktade distinktionen mellan individ respektive kollektiv som rättighetsbärare, varvid de tre kategorierna *individuella* och *kollektiva kulturella rättigheter* samt *särskild representation* går att urskilja. Motivet till att den sistnämnda kategorin ses som separat är dels för att den kan vara både en individuell och en kollektiv rättighet, men framför allt för att den i mångt och mycket sammanfaller med en demokratidiskussion som omfattar fler frågor än de kulturella.⁹ För att begränsa den kommande diskussionen i uppsatsen kommer inte den intressanta frågan om särskild representation att beröras framöver.

I enlighet med den andra kritiska punkten, dvs. att även om rättigheter går att placera inom de ovan nämnda kategorierna måste de rättfärdigas separat, görs ytterligare interna distinktioner för att separera anspråk som är moraliskt eller praktiskt oförenliga. Utifrån kategorin *individuella kulturella rättigheter* urskiljs två underkategorier, *undantag* och *assistans*, vilket grundar sig på den vanliga skiljelinjen mellan negativa och positiva rättigheter. Kategorin kollektiva kulturella rättigheter innehåller underkategorierna *självstyre* och *kulturellt självbestämmande* vars främsta skiljelinje är frågan om ett territorium som är grundläggande för den förstnämnda men saknas i den andra. Även *symboliskt erkännande* kategoriseras som en kollektiv rättighet, men är distinkt då den endast innehåller anspråk på symboliska handlingar.

Följaktligen har nu begreppet kulturella rättigheter strukturerats upp i en kategoriserande modell som kommer att utgöra grundvalen för den fortsatta diskussionen. Modellen illustreras i figuren nedan.

Figur 1. Kategorierna av kulturella rättigheter och dess strukturella förhållande.

⁹ För en utökad diskussion om vilka grupper som kan inkluderas i frågan om särskild representation se exempelvis Young (2000).

3 Perspektiv på det politiska

I föregående kapitel urskiljdes ett antal kategorier av kulturella rättigheter, men frågan huruvida dessa kan anses vara värdefulla kvarstår. För att söka ett svar kommer i detta kapitel blicken att vändas mot den normativa politiska teorin, som behandlar frågan om hur politiken i ett multikulturellt samhälle bör utformas. Det huvudsakliga intresset är att finna den politiska debattens ytterlighetspunkter, och där undersöka värdegrunden och vilka kategorier av kulturella rättigheter som därigenom kan rättfärdigas. Innan den teoretiska diskussionen tar vid kommer dock några metodologiska aspekter att behandlas.

3.1 Om värden, normativ analys och idealtyper

Enligt Lundquist (1993:60f) existerar det tre former av statsvetenskapliga analyser. Den första är den empiriska, vilken svarar på frågan hur något *är*. Den andra är den normativa, vilken svarar på frågan om hur något *bör* vara. Den tredje formen är den konstruktiva, vilken kan sägas vara en kombination av de båda förra, och svarar på frågan om hur något *kan* vara. En analys av bör-frågor, vilket innefattar både de normativa och konstruktiva analysformerna, tar sin grund i specifika värden. Med ett värde avses:

...något som är önskvärt eller eftersträvansvärt, något gott eller önskligt, på grundval av vilket vi kan rättfärdiga ett visst handlande eller ett visst tillstånd (Badersten 2004:3).

Vanligtvis görs en distinktion mellan två former av värden, kategoriska respektive instrumentella värden.¹⁰ Ett kategoriskt värde har en inneboende godhet, dvs. det är eftersträvansvärt i sig. Exempel på dessa värden från den moderna politiska filosofin är jämlikhet, frihet och rättvisa. Instrumentella värden är goda i den mån de bidrar till att förverkliga de kategoriska värdena, de ses med andra ord som medel för att uppnå högre mål (Vedung 1977:175f; jfr Badersten 2004:3f, Thurén 2004:19f).

En ständigt aktuell dispyt inom den värdeteoretiska diskussionen, vilken även är grundläggande för den normativa analysen, rör frågan om varifrån värdena har sitt ursprung. Kan de tillskrivas en ontisk status, och är de i så fall universella, vilket objektivisterna framhåller, eller är de subjektiva och kontextbundna vilket är relativisternas synsätt, eller bör värden endast likställas med subjektiva

¹⁰ Inom litteraturen om värdeteori och värdeanalys existerar en mängd analoga termer, varav jag har valt att likt Vedung (1977) använda termerna kategoriska- respektive instrumentella värden, vilka genomgående kommer att användas i uppsatsen. Motsvarande termer inom den engelska litteraturen är *intrinsic- och extrinsic values*. Inom den normativa demokratiteorin är vanligtvis motsvarande termer *substance- och processvärden* (Badersten 2004:3f).

emotioner, något som den vetenskapliga värderativismen hävdar.¹¹ Frågan är komplicerad och möjligtvis olöslig, men vad många teoretiker dock kan enas om, oavsett deras värdeteoretiska position, är möjligheten att undersöka värdenas giltighet (Vedung 1977:169ff; jfr Badersten 2004:8ff; Björklund 1993:83).

Om ett eller flera värden kan svara på vad som är eftersträvansvärt, återstår frågan hur detta bör genomföras, dvs. vilka handlingar kan rättfärdigas för att målen skall uppfyllas. Detta är etikens område, och däri görs vanligtvis en distinktion mellan teleologisk och deontologisk etik. Den förstnämnda positionen ser konsekvenserna och inte handlingen i sig som det primära, med andra ord om konsekvenserna är goda kan handlingen rättfärdigas. Deontologernas invändning är att konsekvenser ej i förväg kan uppskattas, varvid det bör vara handlingen i sig som skall bedömas. Handlingen kan således rättfärdigas utifrån en antagen moralisk princip, oavsett vilka konsekvenser den medför (Badersten 2004:5; jfr Lindensjö 2004:107ff).

Syftet med detta kapitel är inte att genomföra en normativ analys, utan att rekonstruera idealtypiska positioner från en normativ debatt, men som ett redskap för detta ändamål är en diskussion om normativ metod relevant. Metoden för normativ analys kan självfallet variera i hög grad beroende på vilken teoretisk position som förespråkas, men en ytterligare komplikation är att det normativa forskningsområdet mer eller mindre saknar en explicit metoddiskussion (Badersten 2004:1f). För att sammanfatta mitt synsätt i denna fråga kommer nedan ett tillvägagångssätt för normativ analys att presenteras, vilket säkerligen kan kritiseras, inte minst för att det beskriver ett komplext arbetssätt i allt för enkla termer, varvid det främst bör betraktas som ett idealtypiskt förfarande. (jfr Badersten 2004:11ff; Dworkin 1999:14f; Thurén 2004:17ff; Björklund 1993:83ff; Brecht 1959:117f).

- Utgångspunkten är ett eller flera *kategoriska värden*, vilka vi kan finna teoretiskt, exempelvis i ett naturtillstånd, eller empiriskt, exempelvis genom att undersöka vad det stora flertalet anser vara eftersträvansvärt, och beroende på värdeteoretisk hållning tillskrivs värdet en objektiv, relativistisk eller subjektiv karaktär. Vi har med andra ord identifierat vårt *mål*, vanligtvis i form av en värdehierarki.
- Utifrån det givna målet, dvs. de kategoriska värdena, undersöker vi vilka *medel* som krävs för dess förverkligande. Detta kan ske genom en teoretisk diskussion vilken även kan stödjas på aktuell empiri. Medlen vi kan identifiera som

¹¹ Ett flertal teoretiska skolor existerar vid sidan av dessa tre, bl.a. värdenaturalism. Ett förtydligande bör göras vad gäller skillnaden mellan värderativism och vetenskaplig värderativism. Då den förstnämnda formen ser värden som ontiska och att det således är möjligt att definiera ett högsta värde, dock med en begränsad kontextuell giltighet, går den senare formen närmast att betraktas som en form av värdenihilism, varvid ett högsta värde omöjligt kan identifieras, men ser en möjlighet att analysera medel för och konsekvenser utav ett antaget högsta värde (Vedung 1977:172f). För en utvecklad diskussion om vetenskaplig värderativism se Brecht (1959).

värdefulla, är tillika våra *instrumentella värden*, vilka kan rättfärdigas genom deras relation till de kategoriska värdena.

- Genom att kartlägga ett orsakssamband mellan kategoriska värden (mål) och instrumentella värden (medel), i kombination med ett handlingsetiskt perspektiv, kan vi utveckla en *norm*, dvs. en handlingsrekommendation, vilken beskriver hur vi bör gå till väga i praxis.

Ovanstående resonemang har som syfte i denna uppsats att användas som ”mall” vid analys av normativt-teoretiska texter, samt som fundament till de idealtyper vilka kommer att konstrueras i detta kapitel. Först kommer dock några rader att användas för att utveckla resonemanget om idealtyper

Idealtyper som analytisk metod utvecklades av, och är främst förknippat med Max Weber, och kan ses som en mental tankefigur som skapas:

...genom att ensidigt *betona ett eller ett par* synsätt och genom att lägga samman en mängd spridda och inte klart avgränsbara fenomen, som kan förekomma i större eller mindre omfattning eller ibland inte alls – enskilda fenomen som fogar sig efter dessa ensidigt betonade synsätt och som blir till en i sig enhetlig *tankebild* (Weber 1977:139, kursiv i original).

Idealtypen säger således inget om hur verkligheten är beskaffad, utan används som ett analytiskt redskap, för att exempelvis fastställa dess förhållande till verkligheten och därigenom formulera en hypotes (Weber 1977:139). I denna uppsats kommer idealtyperna att användas i en något annorlunda form än de klassiska weberianska, då dessa inte kommer att konstrueras med utgångspunkt från något empiriskt fenomen, och ej heller användas i något heuristiskt syfte. Idealtyperna kommer att skapas utifrån den normativa teorin, och kan närmast ses som rekonstruktioner av idésystem. Vad som nu bör tilläggas är att i enlighet med Weber (1977:140f) får inte idealtypen innehålla några värderingar, dvs. det som *bör* vara måste hållas borta. Vid en första anblick kan detta tyckas problematiskt då det aktuella materialet består av värdeutsagor från den normativa teorin, men avsikten är att beskriva ideala positioner i det teoretiska fältet och således kommer ej någon värdering av dessa sinsemellan att göras (jfr Badersten 2002:32; Bergström & Boréus 2000:158ff; Premfors 2000:22f).

Tillvägagångssättet i uppsatsen är att utifrån den normativa debatten om hur politiken i det multikulturella samhället bör organiseras, skapa idealtyper vilka kan ses som det teoretiska fältets ytterlighetspunkter. Konstruktionen sker genom att extrahera värden vilka kan anses typiska för en viss ståndpunkt, och vidare se vad som rättfärdigas genom dessa. Idealtypen bör ses som en sammanfattande ideal position, där värden har renodlats, förstärkts och förminskats i förhållande till enskilda teoretikers resonemang.

3.2 Teoretiska utgångspunkter

Inför skapandet av idealtyperna uppkommer två väsentliga frågor, först och främst vilka positioner som kan ses som ideala för att beskriva den normativa debattens

ytterlighetspunkter, samt huruvida det är möjligt att urskilja någon gemensam nämnare som kan tjäna som analytisk utgångspunkt. Vad gäller vilka teorier som är av intresse kan följande tre kriterier ställas (1) de är uttalat normativa, (2) de har rättigheter som ett centralt element och (3) de måste behandla ett kulturellt heterogent samhälle.

Punkt ett innebär att intressanta och tänkvärda perspektiv så som socialkonstruktivism, post-kolonialism och post-strukturalism utesluts, då de är empiriska teorier och således ej kan svara på frågan hur något bör vara (jfr Berger & Luckmann 1998; Foucault 1993). Blicken får istället riktas mot den politiska filosofin, där de moderna inriktningarna liberalism, libertarianism, marxism, kommunitarism och multikulturalism kan ses som intressanta. Men marxismen uppfyller inte det andra kriteriet, då rättigheter ej ses som centralt, utan som något som kommer att vara överflödigt i ett kommunistiskt samhälle. Vad gäller kommunitarismen med dess fokus på det ”gemensamma goda” är det tveksamt om kriterium nummer tre tillfredställs, vilket gör att även denna inriktning utesluts. Intresset kommer således att riktas mot libertarianismen, liberalismen och multikulturalismen, vilka i sig är breda och i flera fall överlappar varandra, vilket gör att en närmre granskning och precisering är lämplig.

Libertarianismen kan ses som en teori om den legitima politiska maktens gränser, och den centrala tesen är att individen innehar ett självägarskap, dvs. en absolut negativ rätt till sitt eget liv, sina förmågor och tillgångar. Utifrån denna grund existerar två riktningar vilka skiljer sig vad gäller synen på hur naturliga resurser kan bli ägda. Den mest välbekanta formen, höger-libertarianism, ser världen som ursprungligen oägd, och att en individ rättfärdigt kan ta en oproportionerlig andel i besittning, så länge inte detta förfarande försämrar andra individers livsmöjligheter. Perspektivet förespråkar en anti-etatistisk politik, var statens enda funktion är som garant mot kränkning av individernas självägarskap (Vallentyne, 2002; jfr Nozick 2001). Den andra formen, vänster-libertarianism, anser att världen aldrig har varit oägd, utan att den ursprungligen ägdes av alla gemensamt, och för att göra anspråk på äganderätten till en resurs krävs någon form av kompensation till de andra. Perspektivet möjliggör därigenom för en mer omfattande statlig politik som kan inkludera redistribution av materiella tillgångar (Vallentyne 2002; jfr Vallentyne 2000).

Liberalismen kan i dagens moderna form beskrivas som en teori om jämlikhet, vilken ser lika rättigheter och reellt lika möjligheter som kriterium för individens möjlighet till självförverkligande. Som medel, för att skapa dessa samhälleliga förhållanden, ses staten och de politiska institutionerna som primära (Dworkin 1999:13ff). I dagens debatt kan två perspektiv urskiljas, comprehensive¹² respektive politisk liberalism. För att beskriva en omfattande diskussion kortfattat kan distinktionen sägas vara hur omfattande teorin är. Comprehensive liberalism kan ses som en generell teori, vilken är giltig i alla samhälleliga sfärer, innehållande ett metafysiskt antagande (pre-socialt kontrakt i naturtillståndet), och en generell etik (deontologi), vilket syftar till moralisk autonomi. Politisk

¹² I litteraturen har Comprehensive Liberalism översatts till bl.a. ”heltäckande” och ”allsidig” liberalism. I brist på någon enhetlig och allmänt förekommande översättning, kommer den engelska termen att användas.

liberalism ser däremot endast liberala principer som giltiga inom den politiska sfären och att autonomi ej har ett universellt värde. Således skiljer sig synen på statens verksamhetsområde, från att vara omfattande i den förra till att väsentligt minska i det senare perspektivet (Rawls 1993:xlili ff).¹³

Multikulturalismen¹⁴ är en normativ teori som ser erkännandet av kulturella särarter som ett fundament för politiken. Även här går (minst) två riktningar att urskilja, en som vilar på en liberal grund (Kymlicka 1998, Young 1990), samt en som mer lutar åt den komunitära traditionen (Taylor 1994, Walzer 1998).

Vad som ovan har framkommit är att de teoretiska perspektiven är internt differentierade, och således bör en viss svårighet uppkomma att beskriva en ideal position i vart och ett av perspektiven. Ett möjligt tillvägagångssätt är istället att se den interna riktningen i perspektiven som mest särskiljer sig från övriga perspektiv som en ideal position. Utgångspunkten är att höger-libertarianism och Comprehensive liberalism är varandras motpoler på den ”liberala skalan” exempelvis vad gäller synen på statens funktion, och att den komunitära ådran av multikulturalismen står längst från de liberala positionerna. Dessa positioner bör kunna ses som debattens ytterlighetspunkter, var emellan övriga utsagor går att placera. För enkelhetens skull kommer de fortsättningsvis att benämnas libertarianism, liberalism och multikulturalism.

På frågan om det är möjligt att se en gemensam nämnare mellan dessa distinkta positioner, kan två förslag erhållas från teoretikerna John Rawls och Ronald Dworkin, som anser att ”seriösa” normativa teorier är kommensurabla och tar sin utgångspunkt från ett värde. Rawls skriver följande:

For the ancients the central problem was the doctrine of the good and for the moderns the central problem is the conception of justice (Rawls 1993:xl).

Med andra ord är moderna teorier utifrån Rawls synsätt, teorier om rättvisa. Till skillnad från Rawls ser Dworkin jämlikhet som det värde som förenar, dvs. alla teorier är egalitära. Dworkin tillägger dock att termen jämlikhet kan fyllas med en mängd, ofta motstridiga definitioner, men att det finns en ”kärna” vilken återfinns i alla teorier (Dworkin 1977:180f)¹⁵. Förslagen kan säkerligen ses som två sidor av samma mynt, men låt oss utgå från Dworkins tes, och att det således kan tänkas att värdet jämlikhet intar en central ställning i samtliga perspektiv.

Vid sidan av jämlikhet återfinns i den liberaldemokratiska traditionen ytterligare en mängd centrala värden, varav två ofta förekommande är frihet och autonomi. Vid konstruktionen av idealtyperna kommer det primära intresset att riktas mot hur dessa tre värden, jämlikhet, frihet och autonomi, definieras, såvida de anses värdefulla, samt vilka rättigheter som därigenom rättfärdigas. Låt oss nu se hur de ideala positionerna gestaltar sig.

¹³ John Rawls har skrivit både ett centralt verk för Comprehensive liberalism (1996) och för politisk liberalism (1993). För en vidare diskussion om perspektiven se Galston (1995). För en kritisk diskussion av Rawls senare perspektiv se ex Barry (2001) och Kymlicka (1998).

¹⁴ Termen multikulturalism används i denna uppsats endast som beteckning för en normativ politisk teori. För en diskussion om i vilka fler sammanhang termen har använts, se Kymlicka (2001:163).

¹⁵ Ett liknande argument för jämlikhet som centralt värde beskrivs av T.M Scanlon (2003:202f).

3.3 Libertarianism

Utifrån ett libertärt synsätt är det individen som är den primära enheten, för ”det finns ingen samhällelig enhet /.../ [d]et finns bara enskilda personer, olika enskilda personer, med sina egna enskilda liv” (Nozick 2001:68). Varje individ är unik och innehar ett pre-politiskt självägarskap,¹⁶ vilket kan sägas vara den absoluta rätten över sig själv. Med andra ord är individen den obestridliga ägaren till sin kropp, dess förmågor och de produkter vilka därigenom har skapats. Principen om självägarskapet kräver att människors liv och egendom aldrig får användas som medel till ett mål de ej frivilligt erkänner som eftersträvansvärt, och således bör den teleologiska etiken förkastas (Nozick 2001:66ff).

Libertarianismen erkänner alla individer ”the same moral status and denies the relevance to legal or political order to differences in moral worth between human beings” (Kukathas 1993:108), dvs. vi är varandras *jämlikar* i den abstrakta meningen att vi alla är självägare. I ett samhälle med jämlika självägande subjekt vilka respekterar varandra erhåller individen frihet, i den meningen att denna inte utsätts för tvång eller hindras av någon annan. Det är med andra ord den *negativa friheten* som libertarianismen värdesätter.¹⁷ Individen är också *autonom* i den mening att endast individen själv innehar kompetensen att avgöra vilka mål som är värdefulla. Genom den autonomi självägarskapets princip inbegriper kan vi:

...individuellt eller tillsammans med vem vi önskar, välja våra liv och förverkliga våra mål och vår självuppfattning efter bästa förmåga, hjälpta av frivilligt samarbete med andra som åtnjuter samma värdighet (Nozick 2001:416).

Ovan har principen om självägarskapet tolkats som jämlika människors rätt till frihet och autonomi, men frågan som kan ställas är vad som förhindrar att individernas självägarskap obehindrat kan kränkas. Det behövs således någon form av skydd, och det är här staten kommer in i bilden. Då staten är en potentiell förtryckare, är den enda rättfärdiga staten den minimala, en s.k. nattvaktarstat, vars befogenheter är begränsade till att endast upprätthålla den negativa rätten till liv och egendom. Staten måste även vara neutral gentemot individernas skilda versioner om det goda livet, för att inte kränka deras negativa rätt till autonomi, och således måste alla former av perfektionism och paternalism från staten förkastas (Nozick 2001:61ff; jfr Kukathas 1998:694). Staten och de individuella negativa rättigheter den garanterar kan ses som teorins instrumentella värde, vars funktion är att förverkliga principen om självägarskapet.¹⁸

Låt oss nu se hur libertarianismen med dess atomiska ontologi och fokusering på individens okränkbara rättigheter förhåller sig till kulturella gemenskaper.

¹⁶ Nozick motiverar principen om självägarskapet utifrån ett intuitivt argument, vilket dock ej är särskilt omfattande. För en kritisk diskussion om självägarskapet se t.ex. Kymlicka (1994) och Lindensjö (2004).

¹⁷ För en mer utvecklad diskussion om negativ frihet se Berlin (1958:7ff).

¹⁸ Min tolkning är att rättigheter både kan ses som kategoriska respektive instrumentella utifrån den libertära teorin. De rättigheter som följer med självägarskapet är pre-politiska och kategoriska, men staten och de rättigheter den garanterar är instrumentella. Konsekvensen av självägarskapet (A) som ett högsta värde är att endast den minimala staten (B) går att rättfärdiga, men samtidigt leder (B) till (A), varvid (B) och dess funktioner kan betraktas som ett instrumentellt värde.

Perspektivet förnekar inte att grupper existerar och kan vara värdefulla för medlemmarnas välbefinnande, men:

...denies that they are in any sense 'natural', regarding them rather as associations of individuals drawn together by history and circumstances (Kukathas 1995:239).

Kulturella grupper bör således bara ses som organisationer bestående av enskilda individer, vilka förenas av en gemensam syn om det goda livet. Och i form av organisationer kan gemenskaperna genom individernas konvergerade negativa rättigheter erhålla stor frihet att skapa sitt eget samhälle. Motiveringen är att:

Människor är olika, och därför kan det inte finnas ett enda slags liv som objektivt sett är bäst för alla, och: /.../ [d]e olika slagen av liv är så olika att det inte finns ett enda slags samhälle som objektivt är bäst för alla (Nozick 2001:390).

Således erbjuder den libertära visionen en ram vari kulturella gemenskaper kan skapa sina egna samhällen där deras kulturella praxis blir norm. De enskilda samhällena erhåller sin legitimitet genom att medlemskapet är frivilligt, och innehar en distinkt skillnad gentemot staten, för:

... medborgarna i ett fritt samhälle får göra upp om restriktioner, som staten med lagens hjälp inte får ålägga dem. [Staten] är libertariansk och laissez-faire-betonad, men *de enskilda samfundet inom den behöver inte vara det*, och det är möjligt att inget samfund inom den väljer att vara det (Nozick 2001:401f, kursiv i original).

Att restriktioner är möjliga i de enskilda samhällena bryter inte mot självvägarskapets princip, utan är en följd därav. För staten kan omöjligtvis hindra en självvägande individ från att leva i en gemenskap med likasinnade utifrån en specifik tro om det goda livet, så länge medlemskapet är frivilligt, vilket är att betrakta så länge inte medlemmen själv väljer att lämna gemenskapen (Kukathas 1992:133f; jfr 1997:86ff).

I enlighet med principen om självvägarskapet finns det stort utrymme för kulturell pluralism, men ett antagande av den principen innebär också en skepsis mot de kulturella rättigheterna som diskuterades i föregående kapitel. Den libertära ståndpunkten är att grupper precis som staten är potentiella förtryckare, men till skillnad från staten kan grupper aldrig erkännas som någon politisk enhet. Eftersom grupper inte är statiska och vanligtvis är socialt stratifierade, utgör ett erkännande av dem som rättighetsbärare ett hot mot individen, då detta skulle innebära att staten legitimerar perfektionism och rådande maktstrukturer. Vad gäller de individuella kulturella rättigheterna har kategorin undantag ej någon funktion i den libertära teorin, för "victimless crime laws" bör betraktas som paternalism och är således ej legitimt. Den andra formen assistans, vilken är en positiv rättighet kan ej vara legitim för det skulle innebära att vissa individer används som medel för att förbättra andra individers möjligheter (Kukathas 1992:107ff).

Sammanfattningsvis kan sägas att den libertära visionen är en minimal stat som garanterar individerna starka negativa rättigheter, med vilka de har rätt att fullfölja sina livsprojekt till den grad detta inte kränker någon annan individ. Staten är neutral och har ingen legitim rätt att vare sig stödja eller motarbeta en kultur, således behandlas individerna lika oberoende av deras kulturella preferenser.

Libertarianismen är, med Chandran Kukathas (1998:686) ord "the politics of indifference".

3.4 Liberalism

Liberalernas invändning mot libertarianismens samhällsvision, är att de inte tar livets godtycklighet på allvar, varvid socialt- och naturligt betingade ojämlikheter negligeras. Den liberala grundidén är liksom hos libertarianismen att individer skall behandlas som "mål i sig själva". Men för att behandla individer med olika livsplaner som "mål i sig själva" krävs att de har lika möjligheter att förverkliga dessa planer, vilket kräver att icke-valda ojämlikheter kompenseras. Den liberala synen på *jämlikhet* innebär således att vi inte bara är varandras moraliska jämlingar, vi har även rätt till en jämlik del av de samhällseliga resurserna, vilket mer utförligt beskrivs av John Rawls (1996):

Alla sociala värden – frihet och möjligheter, inkomster och förmögenhet, samt de sociala grunderna för självrespekt – ska fördelas jämlikt om inte en ojämlik fördelning av något eller alla av dessa värden är till allas fördel. /.../ En orättvisa är således en ojämlikhet som inte är till gagn för alla (Rawls 1996:78).

Ovanstående princip benämner Rawls för den generella rättviseuppfattningen, vilken han delar upp i två lexikaliskt ordnade delar, frihets- respektive differensprincipen. Innebörden av dessa principer är att jämlikhet vad gäller grundläggande frihet är överordnat jämlikhet vad gäller möjligheter och resurser, vilket resulterar i att individen aldrig kan ge upp en del av sin frihet mot exempelvis materiell kompensation.¹⁹ Med grundläggande friheter avses främst politiska friheter, samt rätten att äga personlig egendom, vilket dock ej innefattar kontroll av produktionsmedel (Rawls 1996:79; 288ff). Rätten till *frihet* utifrån den liberala jämlikhetstanken är således både *negativ*, dvs. frihet från något (ex förtryck), och *positiv*, i den mening att individen har frihet till något (ex förutsättningar). Dessa båda begrepp sammanslagna bildar grunden till det liberala värdet *autonomi* (Lundquist 2001:116f). Thomas Scanlon beskriver vad det innebär att vara autonom i följande enkla tanke:

An autonomous person cannot accept without independent consideration the judgment of others as to what he should believe or what he should do (Scanlon 2003:16).

Denna grundtanke kräver två förutsättningar, dels att individen innehar samvets- och handlingsfrihet, vilket erhålles genom frihetsprincipen, samt att denne även har förutsättningen till en självständig deliberation, vilket tillgodoses genom differensprincipen (Rawls 1996:290ff; 476f). Rätten till autonomi kan med andra ord ses inneha både en negativ och en positiv aspekt

För att förverkliga den liberala visionen krävs en stark och omfattande stat, vilken garanterar individerna de grundläggande friheterna, men också innehar

¹⁹ Rawls teori vilken är omfattande och komplicerad, kan med enkla ord beskrivas som ett rättfärdigande av intuitiva moraliska principer utifrån en bakgrundsteori om rationella val under osäkerhet.

stora befogenheter vad gäller redistribution av materiella resurser. Individen erhåller således en uppsättning rättigheter av både negativ och positiv form, vars värde är instrumentellt, dvs. dess funktion är att förverkliga de kategoriska värdena jämlikhet, frihet och autonomi (Rawls 1996:268ff; jfr Dworkin 1977:272ff). Hur de politiska institutionerna vilka verkar som skyldighetbärare till de individuella rättigheterna utformas är av stor betydelse, eftersom de påverkar samhällliga normer, med andra ord rättvisa politiska institutioner skapar ett rättvist samhälle (jfr Rothstein 2002:260).

Enligt principen att individer bör behandlas som ”mål i sig själva” bör staten vara neutral inför individernas ideal om det goda livet. Staten är dock inte neutral i någon strikt mening, utan är vad Joseph Raz (1986:114f) benämner ”comprehensive neutral” vilket innebär att staten vidtar aktiva åtgärder för att underlätta för individerna att förverkliga deras enskilda livsplaner. Följande citat av Ronald Dworkin kan ses som en konklusion av liberalismens syn på hur statens förhållande till individerna bör gestaltas.

Government must not only treat people with concern and respect, but with *equal concern and respect*. It must not distribute goods or opportunities unequally on the ground that some citizens are entitled to more because they are worthy of more concern. It must not constrain liberty on the ground that one citizen's conception of the good life of one group is nobler or superior to another's (Dworkin 1977:272f, min kursiv).

Som sagt, den liberala staten bör behandla alla individer med ”lika omtanke och respekt”, men hur stort utrymme ger detta individcentrerade perspektiv åt kulturella gemenskaper, och vilken är inställningen till kulturella rättigheter? Liberalismen ser kultur som något värdefullt i den mån det leder till individens välbefinnande, och i enlighet med den statliga neutralitetsprincipen finns det stort utrymme för kulturell pluralism. Men samma princip resulterar också i att staten aldrig ger kulturella gemenskaper något symboliskt erkännande, med anledningen att distinkta grupper har skilda och ofta oförenliga intressen, varvid neutralitet är den enda rimliga vägen för att behandla alla individer med ”lika omtanke och respekt” (Barry 271f).

Likaså motsätter sig liberalismen möjligheten till kollektiva rättigheter i form av självstyre och kulturellt självbestämmande, eftersom individen är primär och grupper alltid är potentiella förtryckare. Att institutionalisera kulturell pluralism kan således innebära att staten legitimerar normer vilka kan kränka individens jämlikhet, frihet och autonomi (Barry 2001:117f; jfr Okin 1999). Att inte erkänna grupper som politiska enheter är dock inte detsamma som att hindra individer att leva tillsammans med andra utefter normer de anser vara värdefulla, tvärtom för:

[l]iberals are fully committed to freedom of association. This includes freedom of association for groups whose norms would be intolerable if they were backed by political power but are acceptable provided that membership in groups is voluntary (Barry 2001:150).

Denna syn på kulturella gemenskaper har en viss likhet med det libertära perspektivet, men det finns två grundläggande skiljelinjer. För det första har gemenskapen ingen rätt att bilda något eget samhälle, och dess normer har således bara inflytande inom den privata sfären. För det andra är kriteriet frivillighet mera

omfattande, för i enlighet med den liberala tolkningen av värdet autonomi krävs att individen ges förutsättningar att göra ett oberoende val. Ett exempel på denna tanke är att barn aldrig är frivilliga medlemmar i en gemenskap, de föds in i den, och för att säkerställa deras autonomi bör staten ge dem en neutral utbildning för att de skall kunna göra ett självständigt val huruvida de vill stanna kvar i gemenskapen eller lämna denna (Barry 2001; jfr Rawls 1996:476f).

När det gäller att göra undantag från lagar för att möjliggöra kulturella yttringar som generellt är förbjudna är liberalerna dock restriktiva. Den liberala statens lagar är opartiska och vilar på värden som är neutrala. En lag innebär alltid en ”kostnad” för de som av olika anledningar motsätter sig denna, och staten måste beakta alla individers preferenser med ”lika omtanke och respekt” och således är kultur inte ett på förhand bestämt trumfkort. För att utröna om ett undantag kan beviljas måste den aktuella aktiviteten jämföras mot de neutrala värdena lagen bygger på, samt i vilken mån aktiviteten är avgörande för individens möjligheter att leva och verka i samhället (Barry 2001:40ff; jfr Dworkin 1977:273). När en individs kulturella tillhörighet leder till en missgynnsam position i samhället, exempelvis genom diskriminering, är det att betrakta som en icke-vald ojämlikhet, vilken bör kompenseras. Således kan den individuella kulturella rättigheten assistans ses som en integrerad del i den liberala jämlikhetstanken (Barry 2001:114f).

För att sammanfatta är liberalismens vision ett samhälle där staten, vilken är omfattande och har redistributiva befogenheter, behandlar alla med ”lika omtanke och respekt” genom att ge individen en uppsättning av negativa, likväl som positiva rättigheter, vilka syftar till att ge alla jämlika förutsättningar att som fria och autonoma individer leva det liv de önskar.

3.5 Multikulturalism

Utifrån de båda föregående perspektiven bör staten vara neutral och behandla de enskilda individerna jämlikt genom att ge dem en uppsättning rättigheter, vilka är lika för alla. Utifrån multikulturalismens perspektiv är den neutrala staten bara en illusion, för även om staten inte formellt tar ställning till någon konfessionell eller kulturell lära existerar en civil religion. Vilket är:

...statens alldeles egna tro som är central för dess reproduktion och långsiktiga stabilitet /../ [vilken omfattar] /../ alla de politiska doktrinerna, historiska berättelserna, exemplariska gestalterna, hyllningstillfällen och minnesritualer med vilka staten påverkar sina medlemmars sinnen (Walzer 1998:105).

En berättigad fråga är huruvida den civila religionen kan vara neutral, eller om den bygger på majoritetens kultur. För vilken grupps historia berättas? Vilka är de exemplariska gestalterna? Vem har skapat de politiska institutionerna, för att tillgodose vilka behov? Inte vanligtvis är svaret att det är någon nationell eller invandrad minoritetsgrupp. Följden är att individer tillhörande en minoritet tvingas till assimilation och att deras kulturs överlevnad står på spel (Walzer 1998:105ff; jfr Parekh 2000:201ff; Taylor 1994:51). Således är den statliga

neutralitetsprincipen att betrakta som en ”partikularism förklädd till universalism” (Taylor 1994:51) som leder till ojämlikhet mellan individer och förtryck av minoritetsgrupper. Därav bör denna princip överges till förmån för en politik där staten offentligt erkänner kulturella särarter och även aktivt stödjer kulturernas bevarande (Taylor 1994:48f).

Men varför är kulturer viktiga att bevara? Multikulturalismen motsätter sig den atomistiska kantianska synen på jaget, dvs. att individen har möjlighet att autonomt revidera sina mål i förhållande till den sociala kontexten, vilket libertarianismen och liberalismen utgår ifrån. Charles Taylor utgår från en holistisk ontologi och beskriver därigenom en annan syn på förhållandet mellan individ och kollektiv:

Ett själv är man endast samman med andra själv. /.../ Gemenskapen är konstitutiv för individen också i den mening att självtolkningarna som han definieras genom är hämtade från det utbyte som gemenskaperna uppehåller (Taylor 1995:37).

Med andra ord är den kulturella gemenskapen en elementär del av individens identitet, och om gruppen hotas av en assimilatorisk politik eller utsätts för en förnedrande behandling, kan det leda till att individens självbild skadas. Kulturen bör således tillskrivas ett egenvärde, vilket inte politiken kan bortse från.

Utifrån den multikulturella positionen är *jämlikhet* mellan kulturer en grundförutsättning för jämlikhet mellan individer (Taylor 1994:66f; jfr Young 1990:174). Att ta kulturella skillnader på allvar innebär ett avståndstagande från en objektiv och universell form av jämlikhet. För kulturella gemenskaper innehar distinkta kollektiva mål, och det är utifrån det gemensamma goda vilket kontextuellt framträder i det civila samhället som jämlikhet kan definieras och rättvisa politiska institutioner kan skapas²⁰ (Taylor 1995:237ff; jfr Walzer 1993:151ff). Även värdet autonomi som det vanligtvis definieras inom den liberala traditionen är starkt kontextuellt präglad, genom att baseras på den kantianska synen på jaget, vilket enligt Bhikhu Parekh går att koppla till en protestantisk etik. När idealet att leva livet ”inifrån och ut” inte är gällande för en mängd kulturer, kan således inte personlig autonomi ligga till grund för en multikulturell politik (Parekh 2000:110). I stället bör *autonomi* tolkas i kulturella termer, dvs. det är gemenskapen i sig som bör erkännas som självbestämmande och därtill erhålla förutsättningarna till ett reellt utövande.

Multikulturalismens fokus på kultur och relationellt betingade ojämlikheter, leder till en kritik av de föregående perspektivens syn på negativ frihet, vilket definierades i termer av icke-inblandning, dvs. frihet från faktiskt tvång.

Instead, freedom should be understood as non-domination. An agent dominates another when the agent has power over that other and is thus able to interfere with the other *arbitrarily*. /.../ An agent may dominate another, however, without ever interfering with that agent. Domination consists in standing in a set of relations which makes an agent *able* to interfere arbitrarily with the actions of other (Young 2002:258f, kursiv i original).

²⁰ Taylor urskiljar fyra former av rättvis fördelning i moderna samhällen en *libertär*, en *liberal*, en *marxistisk* och en *kontributiv*. Hans ståndpunkt är att de skilda formernas förespråkare är allt för låsta i sina positioner eftersom de utgår från det ”rätta”. Om vi istället utgår från det ”goda” är formerna komplementär inom ett samhälle (Taylor 1995:237ff).

I enlighet med ovanstående logik bör de kulturellt betingade dominansförhållandena brytas för att individen skall kunna erhålla frihet. Detta är något den neutrala särartsblinda politiken är oförmögen att bidra till. Därför bör den överges till förmån för en ny särartspolitik, vari staten offentligt erkänner grupper och aktivt stödjer kulturers bevarande. Ett centralt medel för denna politik, där målet är de kategoriska värdena jämlikhet, frihet och kulturell autonomi, är kulturella rättigheter.

En grundläggande strategi för multikulturalismen är som ovan nämnts att ge kulturella grupper ett offentligt erkännande, och ett medel för denna politik är den kulturella rättigheten symboliskt erkännande, vars syfte är att ”erkänna att de olika kulturerna har samma värde” (Taylor 1995:66f). De kollektiva kulturella rättigheterna självstyre och kulturellt självbestämmande har en stor funktion att fylla i en multikulturell politik för att ge kulturella gemenskaper ett skydd, vilket även medger att gruppen har rätt att till viss mån styra sig själva och skapa institutioner vilka syftar till att förverkliga kollektiva mål, samt att bevara den kulturella särarten även till en framtida generation (Taylor 1994:61ff). Iris Marion Young (2002:105) påpekar att minoritetsgrupper vanligtvis har en svag ekonomisk ställning i samhället, beroende på en existerande strukturell ojämlikhet vilken är kulturellt betingad. Ett medel för att motarbeta den diskriminerande strukturen kan vara en mängd individuella ekonomiska och sociala stödåtgärder. Med andra ord har den individuella kulturella rättigheten assistans en stor funktion att fylla för att skapa ett mer jämlikt förhållande mellan minoritetsgrupper och majoriteten. Individer tillhörande en minoritetsgrupp bör inte bara stödjas genom aktiva åtgärder, de bör även erhålla juridiska undantag, för att möjliggöra ett utövande av kulturella sedvänjor, vilka majoritetssamhället har förbjudit med motiveringen att de bryter mot ”neutrala” lagar (jfr Parekh 2000:217f).

Multikulturalismen intar således en betydligt mer positiv inställning till kulturella rättigheter i allmänhet och kollektiva rättigheter i synnerhet än de föregående perspektiven. Bhikhu Parekh menar att kritiken mot kollektiva rättigheter oftast är bristfällig för:

All rights can be misused including individual rights. /.../ If collective rights can be used to oppress individuals, individual rights too can be used to damage and destroy communities (Parekh 2000:216).

Synen att kultur har ett egenvärde visar på en annan fundamental skillnad gentemot de föregående perspektiven, då en mer teleologisk etik antas, vilket kan exemplifieras med principen att konsekvensen av politiken ej får leda till att en kulturs överlevnad hotas (Taylor 1994:62).

3.6 Konklusion

Det har framkommit att de ideala teoretiska positionerna, libertarianism, liberalism och multikulturalism, intar vitt skilda ståndpunkter för hur politiken i ett multikulturellt samhälle bör utformas. Utgångspunkten för studien var Ronald Dworins tes att alla normativa doktriner är teorier om jämlikhet. En tes vilken i det aktuella fallet kan ses bekräftad, eftersom de tre ideala positionerna kan ses syfta till jämlikhet mellan individer. Dock framkom tre distinkta definitioner i idealtyperna, men samtliga innehöll en ”kärna” vilken kan beskrivas som att alla individer innehar samma värde och således är varandras moraliska jämlikar. Detta kriterium var fullt tillräckligt för libertarianismen, medan liberalismen tillade att individer även bör inneha likartade materiella förutsättningar för att kunna ses som jämlika. Multikulturalismen gick ännu ett steg längre och såg jämlikhet mellan kulturer som en premis för jämlikhet mellan individer. Jämte jämlikhet uppkom i idealtyperna olika definitioner av värdena frihet och autonomi, vilka i mångt och mycket kan härledas till perspektivens olika ontiska och etiska ställningstaganden. Tillsammans sågs de tre värdena utgöra den kategoriska värdegrunden i de tre idealtyperna och beroende på deras definition framkom olika syn på hur staten bör gestaltas och vilka rättigheter den är skyldig att ge individer respektive grupper inom dess jurisdiktion. Ställningstaganden i de olika idealtyperna sammanfattas schematiskt i tabellen nedan.

	Libertarianism	Liberalism	Multikulturalism
Ontologi:	Atomism	Atomism	Holism
Etik:	Deontologi	Deontologi	Teleologi
Jämlikhet:	Moralisk	Moralisk/materiell	Moralisk/ jämlikhet mellan kulturer
Frihet:	Negativ	Negativ/positiv	Icke-dominans
Autonomi:	Negativ	Negativ/positiv	Kulturell
Stat	Neutral/minimal	Neutral	Särartspolitik
Rättigheter:	Individuella: Negativa	Individuella: Negativa/positiva Kulturella: Assistans	Individuella: negativa/positiva Kulturella: Individuella/ kollektiva

Tabell 1. Konklusion av de idealtypiska positionerna.

Ambitionen har varit att fånga och beskriva den teoretiska debatten om hur politiken i det multikulturella samhället bör utformas genom att beskriva tre idealtyper vilka kan ses som fältets ytterlighetspunkter. Utifrån hur de kategoriska värdena definieras och vilka rättigheter som till dem intar en instrumentell relation bildas en skarp trikotomi mellan idealtyperna. Dessa kan illustrativt ses bilda en triangel, vari normativa utsagor från de andra perspektiven på det teoretiska fältet kan placeras i förhållande till dess relation gentemot ytterlighetspunkterna. Således är den teoretiska debatten innesluten.

4 Perspektiv på politiken

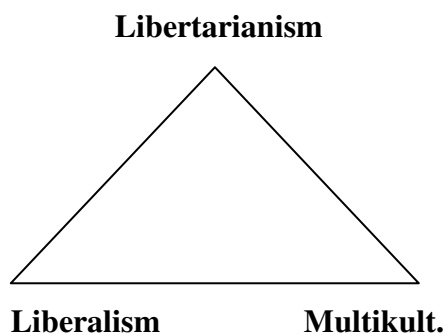
All minoritetspolitik innebär ett normativt ställningstagande och politiken kommer medvetet eller omedvetet att grundas i någon form av hänvisning till normativa ideal formulerade i en given historisk och social kontext. Ulf Mörkenstam (1999:2).

I detta kapitel kommer blicken att vändas mot en mindre abstrakt kontext i form av statliga betänkanden rörande integrationspolitik och minoriteters rättigheter. Intresset ligger i att undersöka de politiska utredningarnas värdegrund och vilka kulturella rättigheter som därigenom rättfärdigas.

Som medel för detta ändamål kommer kategorierna av kulturella rättigheter vilka presenterades i kapitel två, samt de teoretiska idealtyperna från föregående kapitel att användas som analysverktyg. Tillvägagångssättet kan med Björn Baderstens ord beskrivas som följande:

...[G]enom att problematisera kring olika normativa uppfattningar i en viss fråga skapar vi oss en föreställning om vilka tänkbara positioner som kan finnas representerade i det konkreta empiriska material vi ämnar analysera. På så sätt bildar det normativa utfallsrummet analysinstrument för den empiriska undersökningen (Badersten 2004:8).

Med andra ord kommer de tre idealtypiska positioner, libertarianism, liberalism och multikulturalism, att utgöra en teoretisk karta vilken illustrativt kan liknas vid en triangel.

Figur 2. Det idealtypiska rastret.

Modellen kommer likt ett raster att läggas över texterna varvid de normativa utsagorna i utredningsmaterialet kan kontrasteras mot värdepremisserna i de olika idealtypiska positionerna. Utredningsmaterialets värdegrund kan således analyseras och preciseras utifrån hur det förhåller sig till de ideala positionerna. Likaså kommer de olika kategorierna av kulturella rättigheter att användas som mall för att definiera de konstruktiva förslagen till åtgärder vilka framkommer i de integrations- och minoritetspolitiska utredningarna. Detta handlingsätt möjliggör följaktligen till att åskådliggöra både värdeutsagan och vilken form av åtgärd som därigenom rättfärdigas. Denna relation mellan det kategoriska och det

instrumentella kommer återigen att konfronteras den idealtypiska modellen vilket möjliggör att även denna förbindelse kan analyseras och problematiseras (jfr Badersten 2004:7f; Bergström & Boréus 2000:158f)

Ambitionen med denna textanalytiska metod är att med kritiska ögon kunna granska de statliga betänkandena genom att åskådliggöra de normativa ideal de vilar på och vilken politik som rättfärdigas, samt utröna om argumentationen är stringent, dels internt, men även huruvida det föreligger några distinktioner vad gäller ställningstaganden mellan skilda utredningar. Innan själva analysen tar sin början kommer dock en liten politisk bakgrund att presenteras.

4.1 Bakgrund

Sverige är ett multikulturellt samhälle, ett tillstånd vilket troligen har varit karaktäristiskt ända sedan den första statsbildningen, men det har blivit allt mer påtagligt genom invandring under senare hälften av 1900-talet. Det är dock först under senare år politiken i någon nämnvärd grad har tagit hänsyn till detta faktum. Även om det aldrig uttrycktes i officiella termer, så syftade den reella politiken fram till mitten av 1960-talet till assimilering, dvs. att individer tillhörande en annan kultur skulle bli ”svenskar” så fort som möjligt. 1968 blev invandringen till Sverige reglerad med den samhällsekonomiska motiveringen att alla individer skall ha möjligheten att åtnjuta en likartad levnadsstandard. Under denna tidsperiod tillkom även en del åtgärder för att underlätta invandrarnas liv i Sverige, som t.ex. undervisning i svenska språket. 1975 fastslog riksdagen nya riktlinjer för vad som då benämndes invandrapolitiken, vari även ett officiellt avståndstagande från assimilationspolitiken framfördes. Utgångspunkten i den nya politiken var att ”existensen av invandrades kulturella och språkliga bakgrund inte bara erkändes, den skulle också främjas” (SOU 1996:55 s.28). Politikens fundament skulle även fortsättningsvis vara den generella välfärdsstaten, men för att minska kulturellt betingade sociala klyftor infördes en rad olika säråtgärder, så som språkundervisning, hemspråk, stöd till kulturföreningar samt flertalet arbetsmarknadspolitiska åtgärder. De politiska riktlinjerna från 1975 blev med undantag för flyktingpolitiken som utformades under 1980-talet, i stort gällande under de kommande tjugo åren (SOU 1996:55 s. 25ff; jfr SOU 1997:82 s. 20).

Politiken resulterade ej till några större konflikter, men problem som kulturell segregering och marginalisering uppstod, vilket ledde till att den rådande politiken kom att ifrågasättas. Problematiken har under senare år konstruktivt analyserats i en mängd statliga utredningar, vars ståndpunkter nedan kritiskt kommer att diskuteras. Bland utredningarna finns både de som diskuterar politiken generellt, och de som specifikt behandlar en sakfråga. Det går dock att finna en övergripande distinktion i utredningsmaterialet och det är huruvida det är invandrade individer eller nationella minoriteter som primärt ligger i fokus. Dessa båda ”grupper” diskuteras för det mesta i separata utredningar, och nedanstående analys kommer även att utgå från denna distinktion. Termen invandrare är problematisk och kommer att undvikas i denna uppsats och istället kommer

termen integrationspolitik²¹ att användas när utredningar med fokus på invandrade individer diskuteras, vilket även är frågan som står näst på tur.

4.2 Integrationspolitik

Det statliga betänkandet *Sverige, framtiden och mångfalden* (SOU 1996:55) som låg till grund för regeringens proposition 1997/98:16 kan ses som den centrala utredningen för denna analysdel, vilken främst kommer att kompletteras med utredningar som behandlar diverse sakfrågor. Utredningens huvudpunkt är att en framtida invandrapolitik endast bör inrikta sig på nyanlända invandrares första fem år i Sverige, de åtgärder som därefter erfordras bör vara en del av den generella välfärdspolitiken, som i sin tur bör syfta till integration. Innan en diskussion om dessa åtgärder och hur de förhåller sig till de olika kategorierna av kulturella rättigheter, kommer politikens grunder att studeras närmare.

Synen på kultur är av väsentlig vikt vid en diskussion om politiken i ett multikulturellt samhälle. Inom foran av utredningar som behandlar integrationspolitiken kan följande ståndpunkt ses som representativ:

Kulturer och kulturarv förändras ständigt. /.../ [V]arje möte mellan kulturer bär på en potential till förändring. Det ligger därför i ett mångkulturellt samhälles natur att ingenting kan förbli som det var, varken i majoritetskulturen eller i minoritetskulturerna (SOU 1996:55 s. 354).

Ovanstående citat visar på en icke-statisk syn på kultur, vilken återfinns i den libertära och den liberala idealtypen. Denna syn på kultur var en del av rättfärdigandet av den strikt, respektive den ”comprehensive” neutrala staten, men i samma utredning vilken citerades ovan framkommer en distinkt ståndpunkt i jämförelse med de båda normativa doktrinerna, om vad staten bör göra.

Staten har ett historiskt ansvar för värnandet om det svenska kulturarvet. Till detta kulturarv räknas också det som inhemska minoriteter bidragit med, liksom det som tillförts den svenska kulturen genom dem som invandrat under tidigare århundraden. /.../ Jämsides med det svenska kulturarvet /.../ finns det och kommer det att finnas också andra kulturarv i Sverige, kulturarv som de som invandrat fört med sig eller som är knutna till inhemska minoriteter. Huvudansvaret för dessa andra kulturarv, hur de förvaltas, utvecklas och hur de överförs till efterföljande generationer ligger alltid i första hand på individerna själva och inte på staten (SOU 1996:55 s. 353).

Synen är således att staten ej bör vara neutral, eftersom den bör ha ansvar och värna om endast det svenska kulturarvet. Denna syn är ej heller förenlig med multikulturalismens ståndpunkt, eftersom staten där bör främja och aktivt stödja alla de kulturer vilka återfinns inom dess territorium. Även om ”att värna och ha ansvar” kan ses som ett vagt begrepp, lutar ståndpunkten i utredningen mer mot ett komunitärt ideal, dvs. att den statliga politiken bör utformas efter ”det gemensamma goda”. Synen i utredningen att kultur är något i ständig förändring

²¹ Integration är en mångfacetterad term, vilken inte kommer att undersökas i denna uppsats, utan den definition som framförs i utredningsmaterialet, vilken är ”jämlighet - men med friheten att vara olik” (SOU 1996:55 s. 73) kommer att vara den gällande.

men att staten samtidigt bör ha ansvar för dito, kan således ses som en paradox, för en viss svårighet bör uppkomma då det gäller att avgöra vad staten har ansvar för. Och om en definitionsmissig avgränsning av vad som ingår i det svenska kulturarvet görs idag, uppkommer frågan om denna är giltig imorgon.

Låt oss nu närmre studera de angivna målen eller värdena som lyfts fram i de statliga utredningarna om hur en integrationspolitik bör gestaltas. Den konstruktiva analysen i dessa utredningar utgår från tre värden, vilka är jämlikhet, valfrihet och samverkan. Tyvärr görs ingen tydlig och avgränsad definition av dessa värden, de används i stort som all dagliga uttryck, men utifrån de aktuella texterna kan nedanstående tolkningar göras.

Jämlikhetsmålet tillkom 1968 med motivet att alla individer inom landets gränser skulle erhålla samma standardnivå. I en utredning av senare datum kan en definitionsmissig tolkning urskiljas vari jämlikhet innebär "lika rättigheter och skyldigheter med kompletterande strävan att främja likvärdiga möjligheter" (SOU 1996:55 s. 67). En berättigad fråga är nu vad "likvärdiga möjligheter" innebär. Ett definitionsmissigt ställningstagande är att det skall tolkas i positiva termer, dvs. möjligheter till något, med anledningen att målet tillkom för att försäkra alla en likartad standard. För att jämföra denna definition med hur jämlikhet behandlades i de teoretiska idealtyperna, sammanfaller den ej med den libertära, för att "främja likvärdiga möjligheter" genom materiell redistribution, skulle innebära att vissa individer används som medel för att uppfylla andras mål, vilket resulterar i ett brott mot självägarens princip. Definitionen av jämlikhet är ej heller kompatibel med multikulturalismens synsätt, för principen "lika rättigheter och skyldigheter" kan leda till en ej hänsynsfull behandling av kulturella minoritetsgrupper, vilket i slutändan resulterar i ojämlikhet mellan individer. Vad utredningens definition däremot i hög grad överensstämmer med är den liberala jämlikhetssynen, för "lika rättigheter och skyldigheter" kan ses överensstämma med frihetsprincipen, dvs. lika grundläggande friheter, och att "främja likvärdiga möjligheter" kan ses sammanfalla med liberalernas strävan att skapa lika förutsättningar genom resursomfördelning.

Det andra grundläggande värdet, valfrihet, tillkom 1975 och blev det mest omdiskuterade värdet, främst pga. en vag definition vilket resulterade i en mängd tolkningar vari olika konsekvenser kunde förväntas (SOU 1996:55 s. 67f). I utredningen *Lika möjligheter* (SOU 1997:82) ges en definition som är värd att syna närmre. Valfrihet ses där innefatta:

...respekt för den enskildes identitet och integritet samt möjligheter att utveckla det egna kulturarvet inom ramen för de grundläggande normer som i det svenska samhället gäller för mänsklig samlevnad (SOU 1997:82 s. 21).

Även ur denna definition uppkommer en del frågetecken, så låt oss använda de idealtypiska positionerna för en tolkning. Ett första antagande är att valfrihet kan kopplas till frihetsbegreppet, varigenom vi kan jämföra ovanstående citat med tre definitioner. Att friheten är situerad "inom ramen för de grundläggande normer som i det svenska samhället gäller för mänsklig samlevnad" innebär att begreppet inte kan tolkas i form av icke-dominans, vilket var multikulturalismens ståndpunkt. Kvar finns nu den "klassiska" distinktionen mellan negativ och

positiv frihet att tillgå. Även om respekt är ett något vagt begrepp kan citatets inledande fras ”respekt för den enskildes identitet och integritet”, utan några allt för stora problem härledas till en negativ form av frihet, dvs. icke-inblandning. Mer problematiskt blir det att tolka vad som menas med ”möjligheter att utveckla det egna kulturarvet”. Utifrån ett libertärt synsätt är icke-inblandning ett tillräckligt kriterium för att anse att individen har möjlighet att handla fritt, något som liberaler ej anser vara tillräckligt, utan möjligheten till en fri handling fordrar även att individen har en förmåga (läs resurser) att utföra handlingen. Således kan ”möjligheter” ges två skilda tolkningar, men med tanke på den aktuella kontexten, svensk socialpolitik vars främsta kännetecken har varit en omfördelande välfärdsstat, ges den andra definitionen, vilken innefattar den positiva formen av frihet, företräde. Med andra ord, värdet valfrihet så som det beskrivs i de integrationspolitiska utredningarna placerar sig inom den liberala idealtypens domäner och ses som frihet både i negativ och i positiv form.

Det återstående värdet, samverkan, vilket också tillkom i och med invandrapolitikens ändrade riktlinjer 1975, är integrationspolitikens tredje mål, men i en utredning av senare datum förs åsikten fram att samverkan främst är ett medel för att förverkliga jämlikheten och valfriheten (SOU 1996:55 s. 68). Att definiera värdet samverkan är dock ytterligare en nöt att knäcka. I utredningar gjorda under senare år är avsaknaden av någon direkt definition tyvärr stor, med ett undantag då en integrationspolitisk proposition från 1986 citeras, i vilken samverkan beskrivs som ”ömsesidig tolerans, solidaritet och gemenskap mellan människor av olika ursprung” (SOU 1997:82 s. 20). Definitionen är inte speciellt precis, men det anmärkningsvärda är hur tre termer i meningen förhåller sig till centrala begrepp i de tre distinkta politiska inriktningarna liberalism (tolerans), socialism (solidaritet) och kommunitarism (gemenskap). Huruvida denna formulering är beräknad eller enbart en tillfällighet bör vara osagt, men det är ingen överdrift att påstå att formuleringen är politisk korrekt i den mån den saknar politiska ställningstaganden som kan uppfattas som kontroversiella, med andra ord kan alla oavsett politiska sympatier vara nöjda. Således uppkommer en viss svårighet att utröna vad värdet samverkan innebär, men vissa ledtrådar går att urskilja i en diskussion om varför samverkan är värdefullt, vilket beskrivs i *Sverige, framtiden och mångfalden* (SOU 1996:55) som följande:

Ett samhälle präglad av etnisk och kulturell mångfald kräver *samverkan* för att inte falla samman, för att fördelar av de många kulturerna skall kunna utvinnas och för att befrämja en samhällsutveckling där man kan lösa konflikter (SOU 1996:55, min kursiv).

Samverkan kan således tolkas som ett sammanhållande kitt, något som förenar individerna i det multikulturella Sverige. Och grunden till det som förenar individer i dagens samhälle är:

...inte ett gemensamt historiskt ursprung utan den samtida tillhörigheten i Sverige med dess samhällsordning och grundläggande värderingar om demokrati och människors lika rätt och värde (SOU 1996:55 s. 354).

Det anmärkningsvärda är inte främst avståndstagandet från en politik på etno-kulturella grunder, utan att det sammanbindande är ”tillhörigheten i Sverige med dess samhällsordning.” Låt oss nu göra ett antagande att det i hög grad är genom

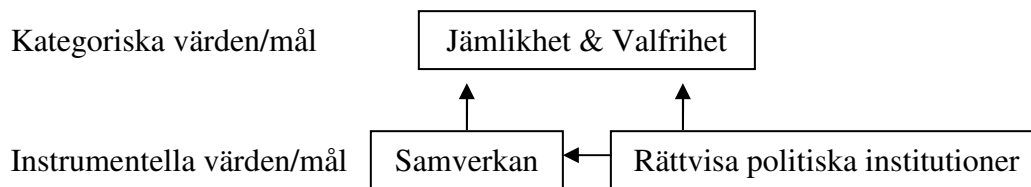
den statliga politiken som samhällsordningen skapas, och således bör en inte alltför långdragen tolkning vara att ett band som förenar individerna är samhörigheten till de politiska institutionerna, vars syfte kan förmodas vara att skapa rättvisa. Med detta i åtanke kan resonemanget från utredningen tolkas enligt följande: (1) Samverkan, dvs. ömsesidig tolerans, solidaritet och gemenskap mellan människor av olika ursprung, krävs för att (2) inte det multikulturella samhället skall falla samman och (3) fundamentet som sammanbinder individer är samhällsordningen och grundläggande värderingar om demokrati och människors lika rätt och värde (rättvisa politiska institutioner). Omskrivet kan resonemanget beskrivas som att (3) rättvisa politiska institutioner leder till (1) samverkan, vilket i sig leder till (2) det multikulturella samhällets sammanhållning.

Hur förhåller sig denna tolkning av utredningens resonemang till de idealtypiska positionerna? I motsats till de två tidigare värdena saknas någon uttalad referenspunkt i idealtyperna. Men det har framkommit att samverkan är ett instrumentellt värde, en process som leder till de aktuella målen, vilken kan jämföras med synen på den politiska processen i idealtyperna.

Först och främst kan det konstateras att ståndpunkten ej sammanfaller med den libertära, vars atomiska perspektiv framhöll att en gemensam sammanhållning (läs samverkan) inte är något nödvändigt, utan i stort något omöjligt för, med Robert Nozicks (2001:390) ord ” de olika slagen av [mänskligt] liv är så olika att det inte finns ett enda slags samhälle som objektivt är bäst för alla”. Resonemanget sammanfaller ej heller med multikulturalismen som såg det civila samhällets autonomitet, vari det internt ”gemensamma goda” går att finna, som något primärt för politikens utformning. Även om diskussionen i utredningarna om värdet samverkan är högst problematiskt att tolka lutar det återigen mot att ha bäst kompatibilitet med den liberala idealtypen vars ståndpunkt är att rättvisa politiska institutioner påverkar normer, vilka kan verka sammanbindande i ett kulturellt pluralistiskt samhälle.

Autonomi, vilket var av stort intresse i de idealtypiska positionerna, är ett värde som i stort ej diskuteras i utredningsmaterialet. I *Sverige, framtiden och mångfalden* (SOU 1996:55 s. 11) görs dock uttalandet att ”[g]rundsynen är att människor är självständiga och ansvarstagande”. Eftersom någon utveckling av diskussionen ej följer är det svårt att avgöra huruvida ”självständigheten” i uttalandet är jämförligt med autonomi, och hur i så fall detta värde bör förverkligas.

För att sammanfatta tolkningen av värdegrunden i utredningsmaterialet är utgångspunkten eller själva politikens mål de två kategoriska värdena jämlikhet och valfrihet, vars definition sammanfaller med den liberala synen. Ett medel för att uppnå detta mål är redistributiva politiska institutioner. De politiska institutionerna upprätthåller den demokratiska samhällsordningen och leder till samverkan (tolerans, solidaritet och gemenskap), ett värde vilket i sig har ett instrumentellt förhållande till de kategoriska värdena jämlikhet och valfrihet. Sambanden illustreras i modellen nedan.

Figur 3. Integrationspolitikens värdegrund.

Frågan är nu vilka (om några) former av kulturella rättigheter som utredningarna rättfärdigar utifrån denna värdegrund. Den generella synen som framkommer är att alla samhällsmedlemmar oavsett ursprung skall behandlas lika. Dock påpekas att en individs förutsättningar och möjligheter i samhället kan variera beroende på kulturell och språklig tillhörighet, och att detta i enlighet med de ovanstående målen bör utjämnas med vissa säråtgärder (SOU 1996:55 s. 311). Som tidigare nämndes är ståndpunkten i utredningsmaterialet att invandrarpolitiken endast bör behandla och omfatta invandrade individers första fem år i Sverige, därefter bör åtgärder för att minska en kulturellt betingad ojämlikhet innefattas av den generella välfärdspolitik. Låt oss nu se vilka åtgärder som förespråkas, och hur de förhåller sig till de olika formerna av kulturella rättigheter vilka beskrevs i kapitel två, dels inom den ”nya invandrarpolitiken”, samt inom den generella politiken.

4.2.1 Den nya invandrarpolitiken

I utredningsmaterialet framkommer ståndpunkten att nyanlända invandrare (flyktingar och anknytningsinvandrare) bör vara berättigade till ett introduktionsprogram, vilket skall vara utformat efter den aktuella individens förutsättningar och önskemål. Syftet med programmet är att skapa förutsättningar för individen att leva och försörja sig i Sverige, genom att under en begränsad tidsperiod ge ekonomisk ersättning för utbildning, varigenom individen skall erhålla kunskaper i det svenska språket, kombinerat med relevant introduktion till samhället och arbetslivet. Det individuella programmet är tidsbegränsat till att först och främst omfatta två år, men med möjlighet till en förlängning upp till fem år (SOU 1996:55 s. 315ff; jfr SOU 1997:82 s. 62f) Det stöd utredningarna förespråkar kan delas upp i tre områden, utbildning för vuxna, arbetsmarknadspolitiska åtgärder samt introduktion för barn och ungdomar.

Kunskaper i det svenska språket ses som den primära nyckeln till en lyckad integration, och ståndpunkten är att språkundervisning i form av Sfi (svenska för vuxna invandrare) bör vara själva basen i introduktionsprogrammet. Sfi undervisningen bör vara individuellt anpassad utifrån intresse och tidigare yrkeskunskaper. Målet bör vara att individen erhåller både muntliga och skriftliga kunskaper i det svenska språket till den grad som möjliggör fortsatt utbildning eller förvärvsarbete, samt att denne även tillägnar sig ingående kunskaper om det svenska samhället och vilka rättigheter respektive skyldigheter som däri gäller (SOU 1996:55 s. 336ff; SOU 1997:82 s. 63).

Introduktionsperioden bör vara riktad mot förvärvsarbete och den egna försörjningen, därför ges hög prioritet till åtgärder som hjälper den nyinvandrade att skapa kontakt med arbetslivet. I *Sverige framtiden och mångfalden* (SOU:1996:55 s. 344) uttrycks ett förslag att en speciell företagsanpassad lärlingsutbildning för nyinvandrade bör införas, samt att ett större antal praktikplatser för denna målgrupp bör ges statliga subventioner. Dessa åtgärder kan vara en integrerad del av Sfi utbildningen, likväl som ett påföljande steg i introduktionen (SOU 1997:82 s. 64).

Vad gäller barn och ungdomar bör dessa stödjas genom språkträning, både på svenska och på modersmålet, samt ges relevant introduktion till det svenska skolsystemet, för att därigenom underlätta deras integration i det svenska samhället. Vidare bör, med tanke på den allt mer kulturellt heterogena sammansättningen i dagens skola, ett mera interkulturellt förhållningssätt i undervisningen införas, för att öka kunskapen om olika kulturer vilket i förlängningen kan öka toleransen och skapa gemenskap mellan eleverna (SOU 1996:55 s. 334f).

Utifrån den tidigare diskuterade värdegrunden, bör politiken inte bara behandla individer lika, den bör även främja likartade möjligheter i samhället för individerna, och i enlighet med den senare aspekten bör således nyanlända invandrare särbehandlas de första fem åren i Sverige genom att erhålla de ovan nämnda stödåtgärderna. Dessa åtgärder ”syftar till att ge alla nyanlända invandrare bästa möjliga förutsättningar att kunna leva och arbeta i Sverige på likvärdiga villkor med landets infödda befolkning” (SOU 1997:82 s. 63), och har alla en gemensam logik genom att rätten till dessa åtgärder är individuell, kulturellt betingad och positiv. Således kan åtgärderna som föreslås i ”den nya invandrapolitiken” ses som former av den individuella kulturella rättigheten assistans.

4.2.2 Den multikulturella välfärdspolitiken

I utredningen *Sverige, framtiden och mångfalden* betonas att politiken bör utgå från det generella, men att den i högre utsträckning bör spegla den ”etniska, kulturella och sociala mångfalden i samhället” (SOU 1996:55 s. 354f). Principen om likabehandling bör vara vägledande, men samtidigt måste kulturella faktorer inkorporeras i det generella. Således bör inte några speciellt riktade såråtgärder förekomma²², eller som det uttrycks i utredningen *Lika möjligheter* (SOU 1997:82 s. 62), ”[e]fter perioden [som den nya invandrapolitiken omfattar] kan man inte räkna med några särskilda stödinsatser enbart därför att man är invandrare.” De åtgärder som förespråkas i utredningsmaterialet inom områden som arbetsmarknad, religion, kultur, utbildning och språk riktar sig mot personer som

²² En viss ambivalens över denna fråga framkommer i utredningsmaterialet. I utredningen *Sverige, framtiden och mångfalden* framförs ställningstagandet att ”[e]fter en kortvarig introduktionsperiod i /.../ Sverige skall således en invandrad person inte särbehandlas” (SOU 1996:55 s. 10). I en annan passage står dock att detta ej betyder att ”såråtgärder därefter inte kan vara möjliga eller önskvärda” (SOU 1995:55 s. 355).

tillhör kulturella minoritetsgrupper, men de bör ges efter behov och inte per automatik.

Först och främst förordas att sammansättningen av tjänstemännen inom förvaltningen i högsta mån bör spegla samhällets mångfald. Hur detta mål skall förverkligas är dock oklart, då möjligheten till åtgärder som exempelvis positiv särbehandling ej diskuteras (SOU 1996:55 s. 359).

Inom arbetsmarknadspolitiken bör först och främst språket ses som en viktig faktor, till den grad att språksvårigheter bör jämföras med andra former av arbetshandikapp, vilket följaktligen bör vara ett giltigt skäl för lönebidrag. Vidare uppmärksammas problemet som uppstår för många invandrade individer att erhålla en sysselsättning som motsvarar deras utbildnings- och kompetensnivå. Förslag till åtgärder för att minska detta problem är att arbetsförmedlare ges specialkompetens för att utvärdera utländska utbildningar och arbetsmeriter, för att därigenom kunna hänvisa individen arbeten vilka motsvarar dennes kompetens. I vissa fall motsvarar inte en utländsk yrkeserfarenhet de förhållanden som existerar i Sverige, något som bör åtgärdas med speciella kompletteringskurser inom arbetsmarknadsutbildningen (SOU 1996:55 s. 359ff).

I utredningsmaterialet framkommer en positiv syn på religionens betydelse för människors liv, denna ger individen en livsåskådning samt en gemenskap, vilken kan vara behjälplig i många av livets skeenden. I synnerhet kan religionen vara viktig för invandrade individer, då trossamfundet kan utgöra en plattform för livet i ett nytt land, genom att utgöra en länk mellan ursprung och framtid. I ett multikulturellt samhälle bör staten sålunda främja och stödja en religiös pluralism, vilket är i linje med religionsfriheten, som är:

...en grundläggande byggsten i vårt samhällssystem. /.../ [Men] [s]taten måste kunna ha ett restriktivt förhållningssätt till verksamheter som är inhumana eller står i strid med vårt rättssystem (SOU 1997:45 s. 48).

Samfund bör kunna erhålla ett statligt ekonomiskt stöd till sin verksamhet på likartade premisser (svenska kyrkan utgör inget undantag). Vad som bör krävas är att samfundet är stabilt och har en egen livskraft, samt att det inte förmedlar en destruktiv etik. Att ett samfund ej är internt demokratiskt bör dock inte utgöra något hinder för stöd (SOU 1997:45 s. 50ff).

Liksom fallet med religiösa samfund bör även föreningar som organiserar aktiviteter på kulturell eller språklig grund vara berättigade till ekonomiskt stöd av staten. Och det är genom att stödja dessa föreningar som "begreppet det mångkulturella Sverige kan få en reell innebörd" (SOU 1996:55 s. 364). Att ge stöd till kulturella föreningar är även en följd av principen om lika behandling, dvs. dessa föreningar likställs formellt med andra, exempelvis folkrörelserna. Kravet för att erhålla stöd är att föreningen har ett dokumenterat medlemsantal och delvis bekostar sin verksamhet internt, samt att organisationen är demokratiskt uppbyggd, vilket även inkluderar ett aktivt arbete för kvinnor och mäns jämställdhet (SOU 1997:45 s. 13f; 41).

I utredningsmaterialet går att finna ett stöd för friskolereformen, vilken i enlighet med direktiv från internationella organisationer som FN och Europarådet, möjliggör skolor med en kulturell eller konfessionell grund (SOU 1996:55 s. 375;

SOU 1995:109 s. 36). Kravet för att en fristående skola skall få tillstånd och statlig finansiering är ett antagande av den allmänna läroplanen, vilken bl.a. säger:

...att skolan skall gestalta och förmedla grundläggande värden som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta (SOU 1995:109 s. 41).

Den kulturella eller konfessionella inriktningen får endast vara ett komplement i undervisningen, och får aldrig ersätta målen i läroplanen. Fristående skolor måste vara öppna för statlig granskning, och vid fall då undervisningen kan betraktas som indoktrinär eller bryter mot läroplanens grundläggande värden, bör tillståndet omedelbart dras in (SOU 1995:109 s. 40ff).

I likhet med skolpolitiken för nyinvandrade ses språkundervisning som centralt vid utformningen av den generella politiken. Först och främst bör den obligatoriska skolan ge alla elever oavsett modersmål goda kunskaper i svenska språket, vilket i många fall erfordrar individuella arrangemang för att ge alla likvärdiga möjligheter. För det andra bör även elever som ej har svenska som modersmål, ges möjligheten att få undervisning i det aktuella språket, s.k. modersmålsundervisning (f.d. hemspråk). Ambitionen är att stödja individens möjlighet att bevara det egna kulturarvet, vilket även bidrar till samhällets kulturella mångfald (SOU 1996:55 s. 374ff).

De ovan nämnda åtgärderna kan alla ses som stöd för att ge alla individer, oavsett kulturell tillhörighet, likvärdiga möjligheter att ta del av det offentliga livet. Inom områdena arbetsmarknad, utbildning och språk förespråkas ett stöd vilket ges till en individ i de fall då den kulturella tillhörigheten är missgynnande. En berättigad fråga är huruvida modersmålsundervisningen bryter denna logik, för som ovan visades motiverades åtgärden som ett stöd att bevara det egna kulturarvet. Men implicit kan åtgärden även tolkas som en utjämning av en icke-vald ojämlikhet, genom att ge alla individer rätt till undervisning på modersmålet, något som majoriteten redan erhåller genom svenskundervisning i den obligatoriska skolan.

Vad gäller områdena religion och kultur förordas ett stöd till en kollektiv sammanslutning, men stödet *per se* motiveras för att säkra den enskildes rätt att utöva sin religion och kultur, vilket i många fall förutsätter att det finns ett samfund eller förening i vilken individen kan ingå. Stödet får således närmast betraktas som ett tillvägagångssätt för att säkerställa likvärdiga möjligheter för individer att utöva religions- och föreningsfriheten.

Åtgärderna som förespråkas inom den generella politiken kan liksom inom den ”nya invandrapolitiken” ses som former av den individuella kulturella rättigheten assistans. Någon vidare diskussion om den andra formen av individuella kulturella rättigheter, undantag, är frånvarande i utredningarna, vilket underförstått kan förstås som ett avvisande. Detta kan stödjas av en tolkning att valfriheten till viss mån begränsas av jämlikheten, vilket uttrycks enligt följande:

I en demokrati som Sverige, kan staten inte lägga hinder i vägen för människors önskemål om att leva sina egna liv [dvs. deras valfrihet], så länge inte lagar och förordningar överträds [vilka baseras på principen om lika rättigheter och skyldigheter] (SOU 1996:55 s. 353).

Tyvärr saknas någon diskussion huruvida dessa lagar och förordningar kan ses vara neutrala, eller om de möjligtvis kan innehålla någon kulturell skevhet.

Vad gäller kollektiva kulturella rättigheter framkommer, i enlighet med jämlikhetsmålet, en oerhört skeptisk syn. För:

[m]ålet är ett integrerat samhälle där alla behandlas likvärdigt oavsett ursprung och bakgrund. Erfarenheterna från andra samhällen där befolkningen skiktas ojämlikt i etniska grupper med olika rättigheter och skyldigheter på börd är avskräckande (SOU 1996:55 s. 10)

Vilka samhällen kommittén bakom utredningen har i åtanke är dock oklart. Det kan således både vara frågan om den multikulturella politiken i dagens Kanada, såväl som apartheidtidens Sydafrika, två samhällssystem vars moraliska rättfärdigande starkt skiljer sig åt. Vad som dock går att konstatera är att utredningsmaterialet betoning på individuell jämlikhet och valfrihet, sammanfaller med ett mer eller mindre explicit avvisande till möjligheten att kollektiv kan vara rättighetsbärare.

Låt oss nu kort sammanfatta analysen av hur den generella politiken bör utformas enligt de aktuella utredningarna. Utifrån det aktuella målet, vilket enligt tidigare tolkning består av värdena jämlikhet och valfrihet, skall politiken utgå från en likabehandlingsprincip och bör således vara blind för kulturella särarter, och på denna grundval kan inga grupp-specifika säråtgärder generellt rättfärdigas. Vad som dock kan rättfärdigas är ett stöd till individer vars kulturella tillhörighet medför en missgynnsam position i samhället. Med andra ord, den kulturella rättigheten assistans har en instrumentell relation till de kategoriska värdena, vilket gör den värdefull. Vad som slutligen kan sägas är att det inte bara är de i utredningarna förespråkade målen som i stort sammanfaller med den liberala idealtypen, det gör även medlen, eftersom det bara är den individuella kulturella rättigheten assistans som rättfärdigas.

4.3 Minoritetspolitik

Hittills har diskussionen i detta kapitel varit inriktat mot politiska förslag till åtgärder rörande samtliga vars kulturella tillhörighet skiljer sig från majoriteten, men nu kommer blicken att vändas mot en specifik grupp, de nationella minoriteterna. I utredningen *Mot en minoritetspolitik* (SOU 1997:193 s. 37ff) definieras en nationell minoritet som en icke dominerande grupp vilken har en uttalad samhörighet genom en religiös, språklig och/eller kulturell särart, samt att gruppen har en historisk anknytning till landet. Grupper som *per se* är nationella minoriteter, men som intar en särställning är ursprungsbefolkningar, vilka är grupper som bebodde landet innan nuvarande statsgränser fastställdes, och vars politiska, sociala och kulturella institutioner helt eller delvis är intakta (SOU 1999:25 s. 47). De grupper inom Sverige som överensstämmer med kriteriet för nationella minoriteter är enligt utredningsmaterialet, samer, tornedalningar, sverigefinnar, romer och judar, men samerna intar en särställning genom att även

vara en ursprungsbefolkning (SOU 1997:193 s. 10; SOU 1999:25 s. 52; SOU 2002:77 s. 95).

I det genomgångna utredningsmaterialet behandlas huruvida Sverige bör ratificera två internationella konventioner, en utarbetade av Europarådet och en av ILO,²³ båda syftar till att ge skydd och främja levnadsvillkoren för nationella minoriteter respektive ursprungsbefolkningar. Vid sidan av dessa konventioner diskuteras i materialet även sametingets framtida ställning.

Vad gäller de båda konventionerna kan redan nu sägas att utredningarnas ståndpunkt är för en svensk ratificering, och det är således ej frågan om att skapa en minoritetspolitik från ”grunden”, utan de normativa premisserna som framkommer har Europarådet och FN som avsändare. Värdediskussionen i utredningarna är ej speciellt omfattande, men det går att skönja en viss distinktion mellan de båda transnationella organisationernas värdegrunder.

Utgångspunkten i Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter är ”likhet inför och lika skydd av lagen samt ett förbud mot all form av diskriminering”, därtill skall konventionsstaterna genom åtgärder ”främja en fullständig och effektiv jämlikhet inom alla områden /.../ mellan dem som tillhör en nationell minoritet och de som tillhör majoritetsbefolkningen” (SOU 1997:193 s. 61). Denna jämlikhetsprincip innebär att särskilda åtgärder i många fall erfordras för att ge skydd och säkerställa förutsättningarna för de nationella minoriteternas kulturer, men för att de inte skall ses som diskriminerade handlingar gentemot majoriteten bör åtgärderna ”vara adekvata och får inte utsträckas i tid eller omfattning utöver vad som är nödvändigt i syfte att nå jämlikhetsmålet” (SOU 1997:193 s. 61). Detta mål syftar till integration genom att garantera alla individers rätt att utöva sin kultur, i den mån inte sedvänjorna strider mot den nationella lagstiftningen, och även säkerställa förutsättningarna för utövandet. Vad som även bör tilläggas är att det är upp till individens självidentifikation om hon eller han vill tillhöra en nationell minoritetsgrupp, dock måste de objektiva kriterierna uppfyllas (SOU 1997:193 s. 42). För att sammanfatta:

Målet för integrationspolitiken bör således vara att såväl majoritetsbefolkningen och de som tillhör nationella minoriteter skall ha lika rättigheter och möjligheter (SOU 1997:193 s. 63).

Och i minoritetspolitikens fokus står den enskilde individen för:

[k]onventionen inbegriper inte något erkännande av kollektiva rättigheter utan tonvikten av minoritetsskyddet bör placeras på den enskilde individen (SOU 1997:193 s. 60).

Europarådets jämlikhetsmål kan ses ha en universell karaktär och riktar sig på individers lika rättigheter och möjligheter, vilket närmast sammanfaller med synen på jämlikhet som framkom i den liberala idealtypen, dvs. lika grundläggande friheter kompletterat med lika möjligheter genom resursfördelning. Även om en utvecklad diskussion om frihetsbegreppet lyser med sin frånvaro i utredningarna, kan en implicit tolkning vara att konventionen uttrycker en liberal

²³ ILO (International Labour Organisation) är ett av FN:s fackorgan, vilket har till uppgift att bevaka frågor om arbetsvillkor, diskriminering etc.

syn, då denna syftar till både negativ frihet, dvs. frihet från förtryck mot individer tillhörande en nationell minoritetskultur, och positiv frihet, då syftet även är att ge förutsättningar till ett kulturellt utövande. Betoningen på att politiken ej bör kategorisera individer utan deras samtycke kan ses som ett bejakande av det liberala värdet autonomi, men huruvida värdet endast ses i en negativ bemärkelse eller om det även innehåller en positiv aspekt är mer svårtydligt. Samtidigt förespråkas en särartspolitik, vari kultur ses som något värdefullt i sig, något som bör skyddas och stödjas, en ståndpunkt som lutar mot multikulturalismens fält, vari kulturell autonomi värdesätts.

Sammanfattningsvis kan sägas att värdegrunden i utredningsmaterialet rörande nationella minoriteter, som grundar sig i Europarådets konvention, i stort lutar mot den liberala idealtypen. Men betoningen på en särartspolitik för specifika grupper, dvs. nationella minoriteter, innebär ett närmande mot multikulturalismen. Denna problematik kommer mer ingående att diskuteras efter att medlen som utredningarna rekommenderar för att uppnå ovanstående mål har behandlats. Först kommer dock värdegrunden för en minoritetspolitik rörande urbefolkningar att diskuteras.

ILO:s konvention nr 169, vilken utredningen *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige* (SOU 1999:25) behandlar och tar ställning för, syftar till att skapa förutsättningar för att ursprungsfolken själva skall kunna bestämma över sin utveckling, och inte tvingas till integration eller assimilation. För att främja detta syfte förespråkar ILO vid sidan av de grundläggande mänskliga rättigheterna även att ursprungsfolken tillerkänns:

...vissa rättigheter som bara gäller dem. Dessa rättigheter innefattar bl.a. kollektiva ägande- och besittningsrättigheter till mark, rätten att behålla sitt eget språk och sina egna institutioner och rätten att under givna omständigheter lösa interna konflikter i enlighet med sin sedvanerätt. Denna särbehandling av ursprungsfolken behövs för att de som tillhör dessa folk skall uppnå jämlikhet med majoritetsbefolkningen (SOU 1999:25 s. 52).

Den ovanstående synen på jämlikhet kan ses som ett avståndstagande från en universell form av jämlikhet baserad på likabehandling, till förmån för ett erkännande att kulturella grupper (ursprungsbe-folkningar) har distinkta kollektiva mål, och att dessa grupper bör erhålla en viss autonomi genom att tillerkänna dem kollektiva rättigheter. Denna syn förhåller sig i stort till multikulturalismens perspektiv, vilken ser jämlikhet mellan kulturer, dvs. att varje kultur erkänns, skyddas och främjas, som en förutsättning för jämlikhet mellan individer. Att ursprungsbe-folkningarnas kultur bör särbehandlas kan tolkas som att kultur i sig innehar ett egenvärde, en ståndpunkt som är närliggande det av multikulturalismen förespråkade värdet kulturell autonomi. I den aktuella utredningen förs ej någon explicit diskussion om frihet, men i enlighet med det ovan förda resonemanget bör synen på frihet motsvara den som framträder hos multikulturalismen, med andra ord frihet från dominans, vilket kan erhållas genom en särartspolitik där kulturellt betingade dominansförhållanden bryts. Sålunda lutar den värdegrund som framkommer i utredningen om ILO:s konvention nr 169 mot den ideala positionen multikulturalism. Vad gäller utredningen angående sametingets ställning (SOU 2002:77) saknas någon direkt värdediskussion, men i ett betänkande av tidigare datum, *Samerätt och sameting*

(SOU 1989:41), som utreder frågan om ett folkvalt samiskt organ bör inrättas, framkommer en liknande värdegrund som ovan, och även där hänvisas till deklARATIONER med FN som avsändare (SOU 1989:41 s. 120). Ett antagande är således att ovanstående normativa grund är representativ för den svenska politiken rörande ursprungsbefolkningar.

Vad som ovan har framkommit är att värdegrunderna skiljer sig mellan utredningarna vilka behandlar nationella minoriteter, respektive ursprungsbefolkningar, då de förra intar en mellanposition mellan liberalism och multikulturalism, medan de senare i stort sammanfaller med multikulturalismens position. Låt oss nu se vilka medel, dvs. åtgärder som i utredningarna rättfärdigas utifrån de olika värdegrunderna och hur dessa förhåller sig till de olika kategorierna av kulturella rättigheter. Först kommer de åtgärder som förespråkas för alla nationella minoriteter att diskuteras, därefter de som är specifika för ursprungsbefolkningar, dvs. samer.

Den grundläggande utgångspunkten i utredningsmaterialet är att de nationella minoriteterna, samer, tornedalingar, sverigefinnar, romer och judar bör få ett offentligt erkännande, genom att exempelvis nämnas vid namn i grundlagen, samt att språken samiska, finska och romani chib får en officiell status som historiska minoritetsspråk. Vidare ges förslag på att ett kunskapskrav om de historiska minoriteternas historia, kultur, språk och religion bör vara inskrivet i grund- och gymnasieskolans läroplaner (SOU 1997:192 s. 198ff; SOU 1997:193 s. 84ff; SOU 1999:25 s. 237). De nämnda åtgärderna är symboliska i sin karaktär, och syftar främst till att officiellt markera gruppernas existens och att deras kultur och språk är en värdefull del av det svenska samhället. Åtgärderna kan sålunda ses tillhöra kategorin symboliskt erkännande.

En mängd åtgärder förespråkas i utredningsmaterialet för att underlätta och främja de nationella minoriteternas språkliga och kulturella utövande. För att understödja de samisk- respektive finskspråkiga grupperna föreslås att dessa skall ha rätt att använda sitt modersmål i domstolar, hos förvaltningsmyndigheterna, samt inom förskolan och äldreomsorgen i de områden språken används av hävd.²⁴ Vidare bör grundlagen, samt de juridiska dokument vilka specifikt rör en nationell minoritet översättas till de aktuella språken (SOU 1997:192 s. 218; 223; 243). De nationella minoritetsspråken bör även främjas genom att statliga medel anslås för undervisning i och forskning om dessa språk på folkhögskolor och universitet (SOU 1997:193 s. 91ff). Staten bör även ge finansiellt stöd till enskilda eller föreningar vilka verkar för de nationella minoriteternas kulturer, inom exempelvis det litterära och konstnärliga området (SOU 1997:192 s. 211ff). Vad som är gemensamt för de ovanstående åtgärderna är att de syftar till att utjämna kulturellt och språkligt betingade ojämlikheter genom att stödja de nationella minoriteterna till den grad att de kan ta del av det offentliga livet i samma utsträckning som majoritetsbefolkningen. Rätten till åtgärderna är individuell och positiv, och de kan således sammanföras under den kulturella rättighetskategorin assistans.

²⁴ Anledningen till att denna åtgärd endast rör de samiska och finska grupper är för att romani chib klassas som ett territoriellt obundet språk och att den judiska gruppen inte anses vara bärare av något specifikt språk vilket har använts av hävd i Sverige (SOU 1997:192 s. 107ff).

De två nämnda formerna av kulturella rättigheter bör omfatta alla nationella minoritetsgrupper och kan rättfärdigas både utifrån värdegrunden som har Europarådet, likväl som ILO som avsändare. Utifrån den senare värdegrunden, vilken utredningarna rörande samerna grundar sig på, rättfärdigas dock mer långtgående rättigheter, för att säkerställa kulturens överlevnad. Utifrån denna synvinkel har samerna rätt till ett självbestämmande vad gäller kulturella frågor, vilket de också formellt innehar sedan 1993 då sametinget inrättades. I dagsläget har sametinget funktionen både som ett folkvalt organ och en statlig myndighet, vilket enligt sametingsutredningen utgör ett problem, då tinget dels skall föra en politik grundad på den (samiska) folkviljan, men samtidigt implementera beslut fattade av riksdag och regering. Utredningens ståndpunkt är att inga direkta hinder föreligger för ett reellt självstyre för sametinget, och att det således skulle bli ett eget offentlighetsligt objekt. Verksamhetsområdet bör dock regleras i lag till att bara gälla kulturella frågor, och sametinget bör ej inneha beskattningsrätt (SOU 2002:77 s. 131; 259ff). Att ge samerna rätten att styra sig själva i kulturella frågor, är att erkänna dem som bärare av en kollektiv kulturell rättighet, och eftersom det är självstyre som utredningen diskuterar kan detta vid en första anblick kopplas till rättighetskategorin självstyre. Men samerna förfogar inte över något eget territorium och det är ej utredningens ståndpunkt att sametinget skall ersätta den nuvarande kommunindelningen (SOU 2002:77 s. 260f). Detta innebär således en definitionsmissig skillnad vad gäller begreppet självstyre mellan utredningen och den i uppsatsen gjorda rättighetskategoriseringen, och det som diskuteras i utredningen bör istället betraktas som den kollektiva rätten till kulturellt självbestämmande. Tolkat utifrån utredningsmaterialet bör denna rättighet inte innefatta rätten till en intern straffrätt, ej heller medges några kulturellt betingade straffrättsliga undantag för enskilda individer tillhörande den berörda gruppen för i enlighet med ILO konventionen har den nationella lagstiftningen företräde framför ursprungsbefolkningens sedvanerätt (SOU 1999:25 s. 102f).

Vad som framkommit är att utredningarna rörande nationella minoriteter, respektive samer, båda är uttryck för en särartspolitik, men utifrån olika politiska mål, vilket innebär att skepnaderna på de medel som rättfärdigas delvis skiljer sig åt. Tidigare tolkades utredningarna om de nationella minoriteterna utgå från värdena jämlikhet, frihet och autonomi, vars definitioner i stort sammanföll med motsvarande värden i den liberala idealtypen. Men ett av multikulturalismens värden, kulturell autonomi, kunde även skönjas utifrån diskussionen om särarter. Således kan värdegrunden i utredningarna ses som något kluven när den konfronteras de idealtypiska positionerna. Denna ambivalens framkommer även vid val av medel, för som ovan visats rättfärdigas både den individuella kulturella rättigheten assistans, vilket överensstämmer med den liberala synen, men även den kollektiva kulturella rättigheten symboliskt erkännande, vilket kan sammanbindas med elementen från multikulturalismen. Vikten av det symboliska erkännandet är något förbryllande eftersom utredningarna uttryckligen är motståndare till kollektiva rättigheter. En första möjlig förklaring är att det föreligger en definitionsmissig skillnad mellan utredningsmaterialet och uppsatsens rättighetskategorisering, och att symboliskt erkännande ej ses som en kollektiv rättighet, alternativt inte som någon rättighet över huvud taget. En annan

tolkning är att erkännandet av nationella minoriteter ses som ett kategoriskt värde, dvs. det är värdefullt i sig själv, vilket utredningarnas betoning på särarter kan tyda på, och att det således har föregått den övriga rättighetsdiskussionen. Hur som helst kan utredningarnas position ses inta en viss distans från den liberala idealtypen, för att i stället till viss mån närma sig multikulturalismen.

Värdegrunden vilken ligger till grund för utredningarna om samerna tolkades bestå av jämlikhet, frihet och kulturell autonomi vars definitioner i stort sammanfaller med multikulturalismen. Medlen som därigenom rättfärdigas för att uppnå dessa mål, är den individuella kulturella rättigheten assistans och de kollektiva kulturella rättigheterna symboliskt erkännande och kulturellt självbestämmande. Överlag sammanfaller den förespråkade politiken för samer väl men den ideala positionen multikulturalism. Vad som dock kan ifrågasättas utifrån multikulturalismens perspektiv är varför politiken endast bör gälla ursprungsbefolkningar, dvs. samer, och inte flertalet kulturella grupper.

4.4 Konklusion

Detta kapitel har undersökt hur kulturella rättigheter har behandlats i statliga betänkanden rörande integration och minoriteters rättigheter. Genom att utgå från den tidigare gjorda kategoriseringen av kulturella rättigheter och använda de idealtypiska normativa positionerna, libertarianism, liberalism och multikulturalism, som analysredskap, har det framkommit att det ej förekommer någon enhetlig syn i utredningsmaterialet. Gemensamt är dock att samtliga diskuterar förslag till åtgärder för att utjämna kulturellt betingade ojämlikheter. Men på frågan om vem som skall erhålla åtgärderna uppkommer en grundläggande skillnad, vilket gör att utredningsmaterialet kan delas upp i tre separata kategorier, vars politiska mål, likväl som de medel de därigenom förespråkar är särskiljande. Dessa kategorier kan benämnas politik för integration, politik för nationella minoriteter och politik för samer, och dess särdrag kan kortfattat beskrivas som följande:

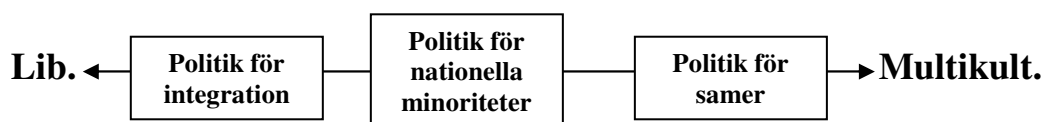
Politik för integration: Grunden är de liberala värdena jämlikhet, valfrihet och samverkan, genom vilken en särblind generell politik förespråkas, vilken syftar till integration. Politiken bör utgå från en likabehandlingsprincip, och bör även sträva efter att skapa likartade förutsättningar för alla individer oavsett kulturell tillhörighet, vilket rättfärdigar den individuella kulturella rättigheten assistans, likväl som en särbehandling av nyanlända invandrare.

Politik för nationella minoriteter: Utgångspunkten är Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter, varifrån även politikens värdegrund erhålls. Denna utgörs av de liberala värdena jämlikhet, frihet och autonomi, jämte beståndsdelar vilka kan härledas till multikulturalismen. Här igenom rättfärdigas en särartspolitik, vilken ger nationella minoriteter som grupp rätten till ett symboliskt erkännande, samt individer som däri ingår rätten till assistans. Syftet

är att skapa ett jämbördigt och integrerat förhållande mellan de nationella minoriteterna och majoritetssamhället.

Politik för samer: Utifrån en värdegrund, vilken har FN som avsändare, bestående av de multikulturalistiska värdena jämlikhet, frihet och kulturell autonomi, rättfärdigas en särartspolitik vars främsta syfte ej är integration, utan att skydda och främja ursprungsbefolkningarnas kulturer och levnadsvillkor. Gruppen står i centrum och erhåller rätten till symboliskt erkännande och kulturellt självstyre, men även gruppens enskilda medlemmar bör stödjas genom rätten till assistans.

De olika kategorierna av utredningar har således olika mål med politiken, med andra ord, vad som anses värdefullt skiljer sig dem emellan. Värdegrunderna har analyserats utifrån den normativa politiska debatten, och några ställningstaganden för libertarianismen har inte kunnat påvisas i utredningsmaterialet, utan de tre kategorierna kan ses placera sig mellan de idealtypiska positionerna liberalism och multikulturalism, likt följande modell illustrerar.

Figur 4. Utredningskategoriernas förhållande till de idealtypiska positionerna.

Synen på kulturella rättigheter i utredningsmaterialet kan överlag sägas vara positiv. Vilka former som förespråkas är som ovan visats beroende på vilken värdegrund som används som utgångspunkt. Men utifrån diskussionen och kategoriseringen av kulturella rättigheter i kapitel två, återfanns samtliga former förutom undantag och självstyre. Att den sistnämnda formen ej fanns med kan förklaras med att det ej existerar några grupper som förfogar över något avgränsat territorium i Sverige. Vad gäller frånvaron av någon vidare diskussion om och ställningstaganden för rättigheten undantag, är något besynnerligt, då denna form mycket väl skulle kunna rättfärdigas utifrån värdegrunden i politik för samer.

5 Avslutande diskussion

Denna studie tog sin början med en kritik av det ostrukturerade förhållningssättet till kulturella rättigheter som överlag återfinns inom den politiska teorin. Med både inspiration från, och kritik mot Will Kymlickas och Jacob T Levys akademiska arbeten framlades ett perspektiv på kulturella rättigheter, där sex olika former kategoriserades och strukturerades. Modellen har med ett fruktbart resultat använts som ett empiriskt analysredskap i uppsatsen, men förhoppningen är även att kategoriseringen kan vara användbar i en normativ analys.

Blicken vändes därefter mot det politiska, till den normativa politiska teorin, vilken behandlar frågan hur politiken i ett multikulturellt samhälle bör utformas. För att sammanfatta olika ställningstaganden inom det teoretiska fältet framlades tre perspektiv i form av idealtypiska positioner, vilka kan ses som debattens ytterlighetspunkter. Utifrån ett specifikt intresse av värdena jämlikhet, frihet och autonomi, samt vilka former av rättigheter som rättfärdigas, studerades libertarianismen, liberalismen och multikulturalismen. Alla de tre värdena återfanns i respektive idealtyp, men med vitt skilda definitioner, var igenom olika rättigheter förespråkades. De tre perspektiven ger var sin vision av hur samhället bör se ut, visioner vars förverkligande skulle förvandla vårt samhälle som det ser ut i dag till egenkänlighet.

De mer empiriskt intresserade läsarna av denna text kanske ifrågasätter den starka fokuseringen på abstrakta begrepp vilka främst är förknippade med den politiska filosofin, för studien är ju trots allt av empirisk art. Ja, vad har det för betydelse att reflektera över resonemang från det politiska, rörande exempelvis valsituationer i en abstrakt situation eller hur staten uppkom och hur världen kom att bli ägd, när vi är intresserade av att studera politik? Till mitt försvar vill jag framhålla att det kan vara ett vitalt inslag, för genom dessa abstrakta reflektioner kan vi erhålla nya perspektiv om exempelvis innebörden av rättvisa och jämlikhet, var igenom politiken framträder i ny dager, vilket kan ge upphov till nya och intressanta frågeställningar.

Det var genom detta förfarande, dvs. att se politiken genom det politiska, som de statliga utredningarna undersöktes. Genom idealtyperna skapades en föreställning om vilka tänkbara normativa positioner som kunde framkomma i materialet, och de blev således studiens analysinstrument. Metoden har varit fruktbar till den grad att tre skilda perspektiv kunde urskiljas i utredningsmaterialet, vilka särskiljer sig genom distinkta ståndpunkter i värdefrågor och ställningstaganden till olika rättigheter. Nu är som sagt detta en empirisk analys och jag kan således ej uttala mig om politiken bör eller kan utformas utefter de föreslagna riktlinjerna i utredningarna. Men en viss kritik kan ändå riktas mot utredningarna. Som tidigare visats intar de tre kategorierna av utredningar, som benämndes politik för integration, politik för nationella

minoriteter och politik för samer, olika placeringar mellan de normativa ideala positionerna liberalism och multikulturalism. Vad som är anmärkningsvärt är att de två idealtyperna intar distinkta och oförenliga ståndpunkter för hur politiken i ett multikulturellt samhälle bör utformas. En konflikt som även kan ses i utredningsmaterialet. För att exemplifiera, låt oss först se på ett uttalande från en utredning tillhörande kategorin politik för integration:

Målet är ett integrerat samhälle där alla behandlas likvärdigt oavsett ursprung och bakgrund. Erfarenheterna från andra samhällen där befolkningen skiktas ojämlikt i etniska grupper med olika rättigheter och skyldigheter på börd är avskräckande (SOU 1996:55 s. 10)

För att sedan jämföra med följande utsaga från kategorin politik för samer:

Utöver de mänskliga rättigheter som tillkommer alla medborgare tillerkänner ILO-konventionen /.../ ursprungsfolken vissa rättigheter som bara gäller dem. Dessa rättigheter innefattar bl.a. /.../ rätten att behålla sitt eget språk och sina egna institutioner och rätten att under givna omständigheter lösa interna konflikter i enlighet med sin sedvanerätt (SOU 1999:25 s. 52).

Här uppkommer två skilda ståndpunkter på frågan om lika individuella, eller särskilda kollektiva rättigheter, för det som är avskräckande i en utredning är något värdefullt i en annan. Med andra ord har de två perspektiven radikalt åtskilda ståndpunkter på frågan hur politiken i det multikulturella samhället bör utformas. Eftersom denna studie endast har undersökt offentliga utredningar kan inget yttras om vad som har hänt senare i lagstiftningsprocessen, dvs. om dessa ståndpunkter förverkligas i den "reella" politiken. Men vad som kan ifrågasättas är möjligheten att infoga dessa skilda perspektiv, vilka tidigare har visats bygger på olika värdegrunder, under ett politiskt program. Med andra ord bör inte en statlig integrations- och minoritetspolitik utgå från *en* politisk värdegrund, dvs. bör målet inte vara detsamma oavsett vem eller vilka som avses?

Med denna kritiska kommentar är det nu dags att sätta punkt för den här uppsatsen, men under arbetets gång har givetvis nya frågor väckts vilka kan ligga till grund för fortsatta studier, varav två kan vara värda att nämna. För det första vore det naturligtvis intressant att undersöka i vilken mån utredningarnas förslag påverkar lagstiftningsprocessen och huruvida de har genomförts i praxis. Med tanke på utredningarnas skiftande värdegrunder och ställningstaganden till rättigheter berör den andra frågan den normativa aspekten om hur en enhetlig svensk integrations- och minoritetspolitik bör utformas. Vilka bör målen för politiken i det multikulturella Sverige vara, och vilka medel erfordras för dess förverkligande? Analyser av denna problematik är i Sverige tyvärr fåtaliga, ett värdefullt undantag är dock Ulf Mörkenstams avhandling *Om "Lapparnes privilegier"* (1999) men förhoppningsvis tillkommer fler statsvetenskapliga studier inom detta intressanta och politiskt betydelsefulla område.

Referenser

- Badersten, Björn, 2002. *Medborgardygd. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.
- Badersten, Björn, 2004. *Att studera det önskvärda. Om värdeanalys och normativ metod*. Lund: Lunds universitet Statsvetenskapliga institutionen.
- Barry, Brian, 2001. *Culture and Equality- an Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, Peter L & Luckmann, Thomas, 1998. *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bergström, Göran & Boréus Kristina, 2000. *Textens makt och mening: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Berlin, Isaiah, 1958. *Two Concepts of Liberty*. Oxford: The Clarendon Press.
- Björklund, Stefan, 1993. *Kan statsvetare ta ställning I politiken?* Statsvetenskaplig tidskrift, 96/1:81-86.
- Borevi, Karin, 2002. *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS.
- Brecht, Arnold, 1959. *Political Theory – The Foundation of Twentieth-Century Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Dworkin, Ronald, 1977. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth & Co. Ltd
- Dworkin, Ronald, 1999. *En fråga om jämlikhet – Rättsfilosofiska uppsatser*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Foucault, Michel, 1993. *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Galston, William A, 1995. *Two Concepts of Liberalism*. Ethics 105: 516-534.
- Halldenius, Lena, 2003. *Liberalism*. Stockholm: Bilda förlag.
- Jones, Peter, 1994. *Rights*. Houndsmill: MacMillan Press Ltd.
- Kukathas, Chandran, 1992. *Are There any Cultural Rights?* Political Theory, 20/1: 105-139.
- Kukathas, Chandran, 1997. *Cultural Toleration*. i Shapiro, Ian & Kymlicka, Will (red.) *Ethnicity and Group Rights*. New York: New York University Press.
- Kukathas, Chandran, 1998. *Liberalism and Multiculturalism – The Politics of Indifference*. Political Theory, 26/5: 686-699.
- Kymlicka, Will, 1994. *Modern politisk filosofi. En introduktion*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Kymlicka, Will, 1996. *Three Forms of Group-Differentiated Citizenship in Canada*. i Benhabib, Seyla (red.) *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press.
- Kymlicka, Will, 1998. *Mångkulturellt medborgarskap*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

- Kymlicka, Will, 2001. *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Levy, Jacob T, 1997. *Classifying Cultural Rights*. i Shapiro, Ian & Kymlicka, Will (red.) *Ethnicity and Group Rights*. New York: New York University Press.
- Levy, Jacob T, 2000. *The Multiculturalism of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindensjö, Bo, 2004. *Perspektiv på rättvisa*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 2001. *Medborgardemokratierna och eliterna*. Lund: Studentlitteratur.
- Mörkenstam, Ulf, 1999. *Om "Lapparnes privilegier" Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997*. Stockholm: Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Nozick, Robert, [1974] 2001. *Anarki, stat och utopi*. Stockholm: Timbro.
- Okin, Susan, 1999. *Is Multiculturalism bad for Women?* Princeton: Princeton University Press.
- Parekh, Bhikhu, 2000. *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*. Houndsmill: MacMillan Press Ltd.
- Premfors, Rune, 2000. *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Rawls, John, [1971] 1996. *En teori om rättvisa*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Rawls, John, 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon.
- Rothstein, Bo, 2002. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Scanlon, Thomas, 2003. *The Difficulty of Tolerance – Essays in Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles, 1994. *Erkännandets politik*. i Gutmann Amy (red.) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Taylor, Charles, 1995. *Identitet, frihet och gemenskap*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Thurén, Torsten, 2004. *Ideologi och politik. Den svåra konsten att ta ställning*. Stockholm: Liber AB.
- Vallentyne, Peter, 2000. *Left Libertarianism and It`s Critics: The Contemporary Debate*. New York: Palgrave Publishers Ltd.
- Vallentyne, Peter, 2002. *Libertarianism*. Stanford.
- Vedung, Evert, 1977. *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Walzer, Michael, 1993. *Sammansatt jämlikhet*. I Hansson, Sven Ove & Hermansson Jörgen, (red) 1993. *Idéer om Rättvisa*. Stockholm: Prisma.
- Walzer, Michael, 1998. *Om tolerans*. Stockholm: Atlas.
- Weber, Max, 1977. *Vetenskap och politik*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Young, Iris Marion, 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton:

Princeton University Press.
Young, Iris Marion, 2000. *Inclusion and democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Offentligt tryck

- Statens offentliga utredningar, 1989:41. *Samerätt och sameting*.
Huvudbetänkande av Samerättsutredningen.
- Statens offentliga utredningar, 1995:109. *Likvärdig utbildning på lika villkor*.
Slutbetänkande av Friskolekommittén.
- Statens offentliga utredningar, 1996:55. *Sverige, framtiden och mångfalden*.
Slutbetänkande från invandrapolitiska kommittén.
- Statens offentliga utredningar, 1997:45. *Stöd, skatter och finansiering*.
Betänkande av Utredningen om kyrkans personal och om samfundsstöd.
- Statens offentliga utredningar, 1997:82. *Lika möjligheter*. Betänkande av
Utredningen om introduktion för nyanlända invandrare samt en ny
myndighetsstruktur för det integrationspolitiska området.
- Statens offentliga utredningar, 1997:192. *Steg mot en minoritetspolitik*.
Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk. Betänkande av
Minoritetsspråkskommittén.
- Statens offentliga utredningar, 1997:193. *Steg mot en minoritetspolitik*.
Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter. Betänkande av
Minoritetsspråkskommittén.
- Statens offentliga utredningar, 1998:73. *Organisationer, mångfald, integration –
Ett framtida system för statsbidrag till invandrarnas riksorganisationer m.fl.*
Slutbetänkande av Utredningen om översyn av statsbidrag till invandrarnas
riksorganisationer m.fl.
- Statens offentliga utredningar, 1999:25. *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige*.
Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169. Betänkande av
Utredningen om ILO:s konvention nr 169.
- Statens offentliga utredningar, 2002:77. *Sametingets roll i det svenska folkstyret*.
Betänkande av Sametingsutredningen.